

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З.М.

« ____ » _____ 2020 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2020р.

СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ФЕНОМЕНУ
МАРНОВІРСТВА ТА ПРОФІЛАКТИКА ВИКРИВЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ

Магістерська робота з психології
студентки психолого-педагогічного факультету
другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія
2 курс, ПП-м-15 (денна форма навчання)

Квітки Наталі Вікторівни

Науковий керівник: канд. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології

Шестопалова О.П.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2020

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МАРНОВІРНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	8
1.1. Марновірність та марновірство як психологічний та соціокультурні феномени.....	8
1.2. Особливості марновірності у студентів: огляд емпіричних досліджень	17
1.3. Актуальні питання визначення поняття професійної свідомості та умов її викривлення через марновірність	20
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАРНОВІРНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	26
2.1. Організація і методика дослідження.....	26
2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	29
Висновки до розділу 2	36
РОЗДІЛ 3. АПРОБАЦІЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ПРОГРАМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВИКРИВЛЕНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	38
3.1. Обґрунтування моделі профілактики.....	38
3.2. Опис профілактичної програми.....	41
3.3. Оцінка ефективності проведеної інтервенції.....	49
Висновки до розділу 3	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

Додаток А.....	67
Додаток Б.....	68
Додаток В.....	69
Додаток Г.....	70
Додаток Д.....	72
Додаток Е.....	73
Додаток Ж.....	74
Додаток З.....	80
Додаток И.....	81
Додаток К.....	82
Додаток Л.....	83
Додаток М.....	84
Додаток Н.....	85
Додаток О.....	86
Додаток П.....	87
Додаток Р.....	88
Додаток С.....	89

ВСТУП

Станом на сьогодні тема марновірства та забобонності слабо вивчена у психологічному науковому просторі, особливо в працях українських дослідників. Тим не менш, віра населення України у паранормальні явища та інтерес до них залишаються досить високими. Так, Research & Branding Group – українська компанія, що спеціалізується на проведенні різноманітних видів маркетингових та соціологічних досліджень, у березні 2019 року провела опитування щодо теми марновірства та забобонності. Вибірка їх дослідження склала 1999 респондентів віком від 18 років та старше. Згідно із результатами дослідження, було встановлено, що на момент березня 2019 року, в Україні 37% респондентів визнають, що вірять у прикмети та марновірства; 25% вважають себе забобонними; 32% визнають, що стикалися із практичним підтвердженням марновірства; та 28% визнають, що мають при собі талісмани, обереги, інші предмети, що «захищають або приносять вдачу». Зазначені показники соціального опитування надають підстави вважати, що феномен забобонності та марновірства вартий на увагу з боку науково-психологічних досліджень.

Тема марновірності є малодослідженою у вітчизняному науковому психологічному просторі. Психологічні аспекти визначення марновірності вивчали: І. Р. Абітов, Р. Р. Акбірова, Н. П. Андрюшкова, Р. Г. Ардашев, Д. С. Григор'єв, Н. М. Измоденова, Д. А. Романюк, Ю. В. Саєнко, М. Ю. Строгальщикова, І. М. Хосаєв, Н. Ф. Шевченко.

Серед зарубіжних дослідників темою марновірства займалися E. S. Conklin, A. R. Gilliland, M. R. Grimmer, E. E. Levitt, H. K. Nixon, T. Vernon, R. J. I. Williams.

Практичний психолог стикається з виявами марновірства у клієнтів. Окрім того, студенти, майбутні практичні психологи, теж зазнають впливу

подібних думок та формують власні переконання щодо парапсихологічних феноменів. Значний внесок робить кінематограф, який тиражує думку про існування того, що знаходиться за межами наукового пояснення.

Засади в розумінні природи таких людських переконань закладено Леві-Брюлем, який присвятив деякі свої роботи дослідженню однієї теми - своєрідності «первісного» мислення, якісно відмінного від «логічного» мислення. Він встановив, що колективні уявлення первісних людей не мають логічних рис і властивостей. Їхньою головною особливістю є містичний характер. На думку Леві-Брюля, термін «містичний» підходить до віри в сили, впливи, дії, непримітні для почуттів, проте реальні. Сама реальність, у якій живуть люди, містична, тобто все розуміється через втручання духів, потойбічних сил.

Виходячи з наукової актуальності та соціальної значущості феномену марновірства, який має суттєвий вплив на професійне функціонування спеціаліста та життя окремої особистості в цілому, нами була обрана тема «Ставлення майбутніх психологів до феномену марновірства та профілактика викривлення професійної свідомості».

Мета дослідження – теоретично вивчити та емпірично дослідити психологічні умови профілактики розвитку марновірності у студентів-психологів.

Об’єкт дослідження – особливості формування марновірності у студентів-психологів.

Предмет дослідження – психологічні умови профілактики розвитку марновірності у студентів-психологів.

В роботі висуваємо **теоретичну гіпотезу** про існування зв’язку між ступенем прояву марновірних уявлень та викривленням характеристик професійної свідомості.

Емпірична гіпотеза: впровадження комплексної профілактичної програми щодо превенції викривлень та міфологізації професійної свідомості у студентів-психологів буде ефективним за умови застосування на професійно-

орієнтованих дисциплінах методу формування консолідованої громадської думки (методу досягнення консенсусу) щодо парапсихологічних феноменів.

Задля досягнення поставленої мети нами були визначені такі **завдання**:

1) на основі вивчення наукової літератури, проаналізувати та узагальнити інформацію з проблеми дослідження;

2) організувати і провести емпіричне дослідження рівня марновірності студентів-психологів та вплив цього чинника на характеристики їх професійної свідомості (через вивчення характеристик професійної ідентичності, як центральної складової професійної свідомості);

3) за результатами математичного аналізу описати зв'язок між рівнем марновірності, марновірними уявленнями та викривленнями професійної свідомості (через вивчення характеристик професійної ідентичності: активної-пасивної позиції по відношенню до фаху психолога та позитивного-негативного емоційного ставлення по відношенню до останнього);

4) розробити комплексну профілактичну програму щодо попередження викривлень професійної свідомості та появи стійких марновірних уявлень у студентів-психологів;

5) апробувати профілактичну програму на вибірці студентів 18-22 років, здійснити оцінку ефективності інтервенції;

6) перевірити емпіричну гіпотезу щодо вдалості впровадження профілактичної програми.

Методи і методики: у процесі дослідження задля розв'язання поставлених завдань та відповідно до мети роботи нами було використано комплекс теоретичних (теоретико-методологічний аналіз проблеми, аналіз наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення здобутого матеріалу, розробка корекційної програми) та емпіричних (опитування та анкетування) методів. Відповідні математичні обрахунки здійснювались із використанням стандартних пакетів статистичних програм STATISTICA 10.0 та SPSS 17.0.

Для розв'язання завдань роботи нами був використаний наступний психодіагностичний інструментарій:

- 1) Шкала віри у паранормальне Дж. Тобасика (в адаптації Д. С. Григор'єва);
- 2) Анкетування щодо марновірних уявлень студентів, взяте із моделі дослідження Е. S. Conklin;
- 3) Анкета виявлення ставлення до своєї професії (модифікація методики «Асоціативний ореол професії» Є. О. Клімова);
- 4) Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. С. Родигіна).

Експериментальною базою дослідження стали студенти-психологи I-V курсів Криворізького державного педагогічного університету та Криворізького національного університету. Вибірку дослідження склали 58 осіб, серед яких 48 жіночої статі та 10 чоловічої статі.

Практичне значення: отримані результати дослідження дозволяють практичним психологам закладів освіти ефективно використовувати у практиці основні професійні компетентності, уникаючи марновірності, яка може заважати об'єктивності в психологічному консультуванні, діагностиці та корекції, як основних видів діяльності практичних психологів у системі освіти.

Апробація дослідження відбулася науково-практичній конференції студентів, молодих учених і фахівців-практиків: «Актуальні проблеми практики консультування та психотерапії», результати роботи було висвітлено у науковому часописі за темою «Марновірність як психологічний феномен».

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (який налічує 71 найменування). Основний зміст роботи викладено на 65 сторінках комп'ютерного набору. Робота містить 2 рисунки, 3 таблиці на 5 сторінках. Загальний обсяг роботи – 89 сторінок.

РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МАРНОВІРНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

1.1. Марновірність та марновірство як психологічні та соціокультурні феномени

Не зважаючи на зростаючий рівень загальної освіченості населення, технічний прогрес, досягнення науки, існує безліч явищ та подій життя, для яких єдине пояснення сучасні люди винаходять через прикмети та марновірство. Марновірства складають значну частину культури різних етносів та здійснюють вплив на повсякденне життя їх представників. Залишається актуальним питання тлумачення поняття марновірства та марновірності, механізмів їх виникнення, розповсюдження, мотивів, що підштовхують людей використовувати марновірства, особистісних характеристик марновірних осіб та особливостей прояву марновірності на різних вікових етапах [10, 11, 12, 13].

За етнолінгвістичним словником, прикмета – це стійкий зв'язок двох явищ об'єктивної дійсності, одне з яких розуміється як знак, а інше – як його тлумачення, зазвичай у вигляді прогнозу на майбутнє; мовленнєва (у вигляді афоризму, паремії) репрезентація цього зв'язку [1, 2]. Так, прикмета, що якщо ластівки або інші птахи низько літають (знак) – надворі дощитиме (тлумачення), має реальне пояснення, адже комахи, якими харчуються птахи, перед дощем спускаються донизу, змушуючи птахів також збавляти висоту польоту. Тим не менш, низький політ птахів не завжди супроводжується дощем. Але саме це явище є передумовою, яка найбільш часто спостерігається перед дощем, та після якої люди частіше всього спостерігають краплі з неба, через що у свідомості людини вибудовується асоціативний зв'язок висоти польоту птахів та погодних явищ. Ці два явища об'єктивно існують та частіше всього одне (політ птахів) передує іншому (дощ).

Марновірство дуже схоже на прикмету з першого погляду, проте між ними існують певні відмінності. Так, словник В. Даля визначає марновірство, як помилкове, пусте, безглузде, хибне вірування у будь-що; віру в чудесне, надприродне, у ворожіння, гадання, в прикмети, знамення; віру в причину та наслідок, де ніякого причинного зв'язку не видно [22]. Марновірство містить у собі аспект віри особи у сили, які неможливо пояснити законами природи [21]. Отже, марновірство відрізняється від прикмети наявністю об'єктивного причинно-наслідкового зв'язку між явищами та вірою у надприродні сили марновірною особою. Так, наприклад, досить складно встановити об'єктивний зв'язок між числом 13 та ситуацією невдачі, або між невдачею та чорною кішкою, яка перейшла дорогу. Перехід чорним котом дороги та ситуація невдачі не є явищами, що об'єктивно передують один одному, а зв'язок між ними не можна пояснити з наукової точки зору. Хоча суб'єктивно вони пов'язані у свідомості особи у причинно-наслідковий зв'язок. Д. Н. Ушаков визначає марновірство, як релігійне упередження, що виникло на ґрунті первісних уявлень про сили природи. [55]

Садова Т. С. відзначає, що в науковому середовищі немає точного відрізнєння прикмети від марновірства. Вона вказує на те, що одна група фольклористів відносить прикмети до народних паремій побутового значення, інші ототожнюють їх із марновірствами, треті вважають, що прикмети – лише «реальні спостереження за природою [46, 47].

Фаттахова Н. Н., розуміє прикмети в якості стійких конструкцій, в яких відображений колективний досвід взаємовідносин з природним середовищем певного етносу, та побудований на основі даного досвіду прогноз-передбачення; різноманітні ознаки, що зберігаються та передаються з покоління в покоління та вказують на подальші явища природи [56]. Дослідниця виокремлює наступну класифікацію прикмет: з очікуваними наслідками (прогностичні), які містять у своїй семантичній структурі модальні характеристики неминучості, можливості та необхідності; та прикмети із бажаними наслідками (марновірні). На думку Фаттахової Н. Н., марновірні

прикмети містять у собі правила поведінки в певній ситуації, заборони та рекомендації, дотримання яких призводить до позитивного або негативного результату. Вчена відзначає, що саме марновірні прикмети вибудовують повсякденне життя того чи іншого народу [57].

Прикмети та марновірства є соціально- та культурно-закріпленими феноменами. Л. Леві-Брюль розглядає марновірства як різновид колективних уявлень, що виникають внаслідок їх передачі із покоління в покоління в результаті дій механізмів навіювання, зараження та наслідування. На думку вченого, вони носять в собі відбиток свого джерела – міфологічного мислення, у тому числі властивість нечутливості до протиріч. За Л. Леві-Брюлем, марновірства мають імперативний характер: вони сприймаються індивідом майже автоматично, нав'язуються йому з раннього дитинства, майже не піддаються критиці, передаються в незмінному вигляді. У марновірствах змішані когнітивні елементи з емоційними переживаннями, що викликані явищами оточуючого світу [35].

На думку М. Мюллера, спочатку у марновірствах містився певний смисл, який, мав ситуативний характер, але безпідставно узагальнений. Передаючись із покоління в покоління, це вірування втрачало свій зв'язок із ситуацією, що його породила, тобто втрачало сенс [37].

За Ізмоденовою Н. М., марновірство – це упередження, що являє собою віру у певні потойбічні сили. Вчена вказує на те, що марновірство містить у собі припущення, яке часто є неусвідомленим, що від цих сил можна знайти захисту або досягнути із їх допомогою бажаного для людини результату або компромісу [27].

Ізмоденова Н. М. зазначає, що марновірство на поведінковому рівні виявляє себе у редукованих обрядових формах: використанні талісманів, татуюванні, магічних жестах та ін.. Дослідниця вказує на те, що марновірства спрощують та стабілізують картину соціального світу, що змінюється, надають відчуття його прогнозованості та зрозумілості. На думку Ізмоденової Н. М., саме страх є причиною, за якої марновірства виникають, підтримуються та

зберігаються. У власному дослідженні вона визначає наступні причини збереження марновірств у суспільній свідомості на сьогоднішній день:

1) використання марновірств у соціальних, маркетингових та політичних технологіях для досягнення певних цілей: вирішення фінансових та інших проблем;

2) ускладнення наукової парадигми утруднює розуміння неспеціалістами сенсу наукових знань, що викликає в останніх викривлене розуміння наукових знань. Це, у свою чергу, сприяє появі нових марновірств: віри у торсіонні поля, уфологію, живу та мертву воду, ліки від усіх хвороб, а традиційні вірування в магію, астрологію, релігію отримують наукоподібну термінологію та намагаються використовувати наукоподібні методи доведення;

3) негативні наслідки технічного прогресу є джерелом «бунту проти науки». [27].

Попов В. визначає наступні джерела марновірних понять та магічних прикмет: 1) спадщина вчених-магів: астрологія, симпатичні засоби та магнетичні способи лікування; 2) географічні та соціокультурні умови, в яких знаходилася певна країна протягом тисячоліть (спостереження за явищами природи та обряди, частини яких стали елементами марновірств); 3) релігійна спадщина [40].

Ардашев Р. Г. тлумачить марновірство, як установку на сприйняття явищ оточуючої дійсності, що полягає у баченні причинно-наслідкового зв'язку при відсутності об'єктивно фіксованих залежностей між цими явищами. Він зазначає, що кожна культура має певний набір марновірств, та виокремлює наступні причини, що обумовлюють розповсюдження марновірств: необхідність та бажаність прогнозу розвитку подій (бажання зазирнути у майбутнє); пріоритетність самозбереження (бажання уникнути небажаних подій); прагнення до психологічної компенсації (бажання заспокоїти людину, спрямувати її до вибору правильної поведінки за допомогою навіяного почуття страху перед негативними наслідками, або обіцянкою позитивних наслідків); гносеологічні парадокси (зміст марновірства може бути пов'язаний із дійсними

закономірностями, які надто складно на даний момент пояснити науково); культурний та комунікативний контекст (марновірства можуть бути частиною народного фольклору та комунікативної культури) [14, 15]:.

Не дивлячись на відсутність об'єктивного зв'язку між явищами, закріпленими у марновірстві, вони продовжують існувати у культурі, адже несуть у собі певні корисні функції для кожного окремого індивіда. З позицій психоаналітичного підходу, марновірство – це різновид групових фантазій, які формуються з метою захиститися від страхів та подолати придушені бажання індивіда [23]. Марновірство – це також продукт позасвідомого.

З. Фрейд зазначає, що марновірна людина свідомо не уявляє про справжні мотиви своїх випадкових дій та помилок, вірить у психічні випадковості, проте схильна приписувати зовнішньому випадку значення, яке має виявитися у формі реальних подій. У той самий час як немарновірна особа не вірить у психічну випадковість, проте вірить у зовнішню (реальну) подію та зводить її до думки. Марновірна особа, за Фрейдом, схильна вбачати у життєвій події засіб вираження чогось зовнішнього, прихованого від неї. Вона проектує назовні власне позасвідоме мотивування, тлумачить подію іншими подіями. Але сам факт наявності мотивування потребує на тлумачення, визнання, тому марновірна особа змушена шляхом зміщення віднести це мотивування до зовнішнього світу. І, якщо вона віднаходить такий зв'язок, то він не обмежується у неї лише одиничним випадком, тому що така людина раз за разом знаходить підтвердження власних передчуттів.

З. Фрейд також вказує на цікаву думку про те, що марновірство бере свій початок із придушених ворожих та жорстоких потягів індивіда. Згідно з вченим, марновірство – це в значній мірі очікування нещастя. Той, хто часто бажає іншим зла, але привчений до добра, витісняє «злі» потяги за межі свідомості та більш схильний очікувати покарання за ці витіснені «злі» несвідомі потяги у вигляді нещастя, що загрожує йому ззовні [59, 60].

Згідно позиції Е. Фрома, марновірство – спосіб задовольнити свої актуальні потреби без докладання власних зусиль за допомогою магічного

посередника, персоніфікованого у марновірствах у вигляді осіб, які володіють надприродними можливостями [61].

Е. Берн розглядає марновірства як уявлення людини про всесилля почуттів та думок, їх переоцінці, що викривляє реальну картину світу [17]. Іншими словами, марновірство, як таке, виконує функцію самозахисту від тривоги та страху; надає відчуття власної всемогутності та здатності впливати на оточуючий світ опосередковано задля досягнення своєї мети; дозволяє людині перекласти відповідальність за власне життя на марновірство та підтримати таким чином власну самооцінку.

Н. П. Андрюшкова визначає схильність звертатися до марновірства, як засіб задовольнити потребу у приналежності та схваленні через наслідування марновірної діяльності, якої дотримуються значущі особи [12].

Проаналізувавши літературу, що стосується дослідження марновірства, ми виокремили та підсумували наступні компоненти марновірства, що складають його основу: наявність у марновірстві структурних елементів прикмети: знаку та його тлумачення; імперативність – значення марновірного «знаку» є сталим та незмінним, не піддається критиці; відсутність у марновірстві об'єктивного зв'язку між реальними явищами дійсності та їх наслідками, (постукати по дереву, коли тебе або близьку людину похвалили, щоб якість, за яку надійшло схвалення, не перетворилася на недолік – у даному випадку не зрозуміло, як відноситься стук по дереву та попередження виникнення недоліку); соціальна фасилітація – дотримання або недотримання певного набору марновірств та марновірних ритуалів може бути схвальним чи осудним у певному соціальному середовищі; компонент віри у надприродні сили (магічне мислення); віра у взаємопов'язаність всіх речей у світі, без якої марновірні дії по відношенню до марновірного знаку не мали б сенсу [1, 2, 12, 14, 15, 21, 27, 35, 56, 57].

Допоміжні компоненти марновірства (коли марновірство може містити елемент марновірного ритуалу): ритуальність – дотримання певного марновірства може супроводжуватися певною сукупністю марновірних дій;

«корисна функція» – ритуал, закріплений у марновірстві, спрямований на збільшення позитивного або зменшення негативного впливу марновірної події, у стресових ситуаціях може допомогти людині опанувати стрес та знизити рівень тривоги перед значущими подіями. Марновірний ритуал не є обов'язковим компонентом марновірства (наприклад, марновірство про те, що люди із високим чолом є розумними), але він все одно так чи інакше містить вищезначені компоненти.

Згідно із означеними компонентами, виокремленими нами вище, та спираючись на теоретичний аналіз, пропонуємо наступну класифікацію марновірств:

- констатувальні марновірства – ті, що констатують істинність певного необ'єктивного тлумачення об'єктивної частини реальності, наприклад, вірування в те, що новонароджена дитина має вроджене почуття добра або зла, або що чорна кішка, яка перейшла дорогу – до невдачі;

- спонукальні марновірства – ті, що передбачають наявність ритуалу, який є необхідним для позитивної реалізації марновірної події; містять основні та допоміжні компоненти (наприклад, марновірство та марновірний ритуал, який полягає у тому, щоб подивитися у дзеркало, коли раптово повертаєшся додому, щоб уникнути невдачі);

- індивідуальні марновірства – такі, які окремий індивід вигадав, щоб пояснити події у своєму житті, та які є неповторними та характерними лише для даного індивіда;

- колективні марновірства – ті, яких дотримується або в які вірить широке коло осіб.

В теоретичному аналізі, ми не віднайшли розгорнутого тлумачення поняття «марновірність». На нашу думку, марновірність є певною особистісною рисою, яка має свій зміст, який ми зробимо спробу розкрити далі. Марновірність, як особистісна риса, обумовлена певними особистісними особливостями. Згідно із результатами дослідження Строгальшикової М. Ю., яка вивчала соціально-психологічні особливості феномену марновірності, було

встановлено наступне. Марновірність властива людям незалежно від їх освіти, віку, соціального статусу, що дало змогу дослідниці припустити, що марновірства спрощують та стабілізують для людини картину соціального світу, що постійно змінюється, роблять його більш зрозумілим. Строгальщикова М. Ю. приводить наступні особистісні якості, які можуть бути пов'язані із марновірністю: бажання контролювати ситуацію, страх невизначеності, тривожність, зовнішній локус контролю, які можуть свідчити про соціофобічні прояви. Також, Строгальщикова М. Ю. зазначає, що основою марновірства є страхи людини, в особливості ті, що пов'язані із загрозою життю та здоров'ю її та її близьких [52, 53]. Умовою актуалізації вірувань та у марновірства Строгальщикова М. Ю. визначає таке: комплексне невезіння в різних сферах життя, або низку невдач в одній із них; раптове виникнення труднощів; психологічні проблеми у стосунках із близькими людьми; актуалізація марновірства після схвалення з боку сторонньої особи, яка логічно пов'язується із наступною невдачею [49].

Саєнко Ю. В. відзначає, що марновірні особи, у порівнянні з особами, що мислять переважно раціонально-логічно, в більшій мірі характеризуються навіюваністю, низькою критичністю мислення, інтелектуальною пасивністю, екстернальним локусом контролю, тривожністю [48, 49, 50].

Хосаєв І. М. вивчав залежність феномена марновірності від особистісних характеристик та соціально-демографічних чинників. Він визначив певну залежність від рівня освіти, приналежності до марновірних або віруючих осіб та відношення до марновірних осіб. Він також зазначає, що з віком збільшується схильність виправдовувати марновірства людським безсиллям в тяжких життєвих обставинах, розуміти причини марновірності у відсутності віри у Бога. [62].

Акбірова Р. Р. та Сібгатулліна Л. Р. встановили, що респонденти із невротичними та депресивними розладами мали більш високе виявлення традиційних релігійних вірувань (існування Бога, диявола, раю, пекла), виявилися більш схильні до віри у спіритизм (можливість спілкування із

померлими), частіше вірять та використовують прикмети у власному житті, та в цілому є більш марновірними, ніж умовно здорові респонденти. На думку дослідниць, хворі на невротичні та депресивні розлади схильні приймати життєві негаразди як щось неминуче, неподоланне, як те, що від них не залежить. Саме це обумовлює утруднення процесу передбачення та можливості корегування ними власної поведінки для виходу із життєвих негараздів. [3, 4].

Саме марновірство можна пояснити через такі психологічні феномени, як ефект Розенталя та когнітивні викривлення. Суть ефекту Розенталя полягає в тому, що очікування особистості стосовно пророцтва багато в чому визначають характер її дій та інтерпретацію реакцій оточуючих, що й провокує самоздійснення пророцтва. Так, наприклад, особа, яка впевнена в тому, що із нею трапиться щось погане через недотримання марновірства, може несвідомо діяти таким чином, щоб її впевненість здійснилася.

Когнітивні викривлення – це систематичні відхилення у поведінці, сприйманні та мисленні, зумовлені суб'єктивними переконаннями та стереотипами, соціальними, емоційними або моральними причинами, порушеннями в обробці та аналізі інформації, а також особливостями міжпівкульної діяльності людського мозку. Когнітивні викривлення виникають на основі дисфункціональних переконань, внесених у когнітивні схеми, та легко виявляють себе при аналізі автоматичних думок [7]. Так, наприклад, марновірство можна пов'язати із наступними когнітивними викривленнями: ілюзією контролю – тенденцією людей вірити, що вони можуть контролювати, або, принаймні, впливати на результат подій, на які вони насправді впливати не можуть; селективністю уваги – прийняттям до уваги лише тих фактів, які узгоджуються із очікуваннями; упередженістю підтвердження – тенденцією шукати або інтерпретувати інформацію таким чином, щоб підтвердити концепції, які вже наявні в індивіда; та ін.

1.2. Особливості марновірності у студентів: огляд емпіричних досліджень

Е. S. Conklin (1919) провів анкетування студентів на предмет марновірств, яких вони дотримуються; також віку, з якого вони почали їх дотримуватися; причин, за яких вони вірять у марновірства. Вибірка складала 557 осіб віком від 16 до 25 років (267 чоловіків та 290 жінок). За результатами дослідження було встановлено, що дотримання марновірних вірувань та практик виявлено у 53% опитаної групи, з яких 40% - чоловіки та 60% - жінки. Серед осіб, які заперечили у себе наявність жодних марновірств під час опитування, 61% визнали, що у минулому вірили або практикували їх. Загальна кількість осіб, що мали досвід марновірства у певний період життя, складала 82% із групи опитуваних. За статевою ознакою такий досвід визнали 73% чоловіків та 90% жінок. Чоловіки, за Е. S. Conklin, мають тенденцію більш легко «переростати» марновірність, ніж жінки. Жінки є більш марновірними ніж чоловіки. Марновірства жінок переважно пов'язані із домашніми та соціальними побоюваннями та інтимно-особистісними переживаннями. Всупереч цьому, чоловічі марновірства сконцентровані на спорті та діловій активності життя. Половина опитаних відзначає перший досвід марновірства у віці від 12 до 16 років. Форма більшості марновірств не є фіксованою та варіюється від однієї групи індивідів до іншої [66].

Н. К. Nixon (1925) помітив, що його студенти-початківці мають певні донаукові уявлення про причинно-наслідковий зв'язок у людській поведінці, які є твердо зафіксовані у їх свідомості. Він мав намір визначити рівень ненаукових переконань серед своїх студентів, як чоловіків, так і жінок. Для цієї мети Н. К. Nixon розробив опитувальник, який визначає рівень марновірності та типові упередження. Він виявив деякі відмінності у типових упередженнях серед студентів чоловічої та жіночої статі: його дослідженні було з'ясовано, що чоловіки та жінки приблизно в однаковій мірі дотримуються вірування у те, що

інтелект можна підвищити за допомогою тренувань. Більшість чоловіків вірило цьому твердженню, ніж будь-якому іншому, і воно було другим за популярністю серед жінок. Ідеї, пов'язані з числом тринадцять і тринадцятою п'ятницею, виявилися однаково непопулярними серед чоловіків та жінок. В цілому, відмінності між віруваннями чоловіків та жінок, виявилися незначними. Найбільша різниця виявилася у віруванні в ідею про те, що високе чоло свідчить про інтелект (найбільш популярне у чоловіків). Чоловіки були дещо сильніше переконані, що в дитинстві багато видатних чоловіків були слабоумними і що на характер ще ненародженої дитини можуть впливати думки матері. Жінки у дослідженні Н. К. Ніхон виявляють дещо більшу віру у думку, що деякі тварини такі ж розумні, як середня людина, і до ідей телепатії. Автор зазначив, що не мав переконливого пояснення цих очевидних статевих відмінностей в упередженнях та вони не здаються йому дуже вражаючими чи важливими. У середньому жінки у дослідженні Н. К. Ніхон позначили істинними для себе 41,1% марновірних тверджень, тоді як чоловіки - 35,1% тверджень. Н. К. Ніхон висунув припущення (яке залишилось неперевіреном), проходження курсу «психологічного мислення» допоможе студентам сформувати у себе більш наукові переконання та знизити загальний рівень необґрунтованих переконань із часом. Методика, розроблена Н. К. Ніхон, знайшла своє відображення у подальших наукових дослідженнях як діагностичний інструмент [70].

А. R. Gilliland (1930) експериментально порівняв дві вибірки студентів за рівнем марновірності: із середньою академічною успішністю, які навчалися за художнім напрямком та із високими академічними успіхами, що навчалися за напрямком економіки та торгівлі. Обидві групи проходили чотиримісячний курс загальної психології. Група, що навчалася за художнім напрямком, мала тригодинний курс з загальної психології, а група, що навчалася за напрямком торгівлі – двогодинний. На початку та наприкінці проходження курсу обидві групи було опитано методикою за авторством Н. К. Ніхон, яка вимірює рівень марновірності та упередженості. А. R. Gilliland з'ясував, що рівень

марновірності в обох групах знизився після проходження курсу із загальної психології: у групи студентів університету мистецтв – на 36,8%, у групи студентів університету торгівлі – на 45,2%. А. R. Gilliland також визначив, що студенти із вищою академічною успішністю (оцінки А, В) мали незначно нижчий рівень початкової марновірності, ніж студенти із нижчою академічною успішністю (D, E, F) [67]. Так, початкове припущення, висунуте Н. К. Nixon про те, що психологічна просвіта допоможе знизити рівень марновірності серед студентів, підтвердилося у дослідженні А. R. Gilliland.

Е. Е. Levitt (1952) запропонував критерій, за яким люди вважають переконання суттєвим лише у тому випадку, якщо воно було позначене істинним понад 16% вибірки. Ним було визначено, що у дослідженні Н. К. Nixon (1925) 24 твердження його опитувальника відповідають цьому стандарту. Він у 1950 році провів емпіричне дослідження рівня марновірності на вибірці, що складалася виключно із чоловіків, опустивши із опитувальника три твердження, які не проходили за відсотковою кількістю виборів по запропонованому ним критерію. Середній відсоток рівня марновірності становив 30,4% [69].

V. Tupper & R. Willams (1986) систематизували дані досліджень Н. К. Nixon та Е. Е. Levitt про необґрунтовані вірування серед студентів різних історичних періодів за 1925 та 1950 роки. Надалі у 1983 році автори провели власне дослідження студентів-бакалаврів, що відвідують вступні психологічні заняття, за методикою, розробленою Н. К. Nixon. Їх вибірка включала 68 чоловіків та 93 жінки. З вибірки 70% осіб були віком від 18 до 21 року; решта становила від 22 до 35 років V. Tupper & R. Willams визначили цікаві відмінності в тому, як видозмінилися вірування та рівень марновірності серед студентів від 1925 до 1983 років. Так, загальний рівень марновірності для жінок-студентів становив: 41% у 1925 році та знизився до 21,7% у 1983 році. У чоловіків загальний рівень марновірності становив 34,7% у 1925 та знизився до 20,4% у 1983 році. Досить цікавою є динаміка вірувань чоловіків та жінок. Так, на момент дослідження 1925 року, середній рівень віри у твердження, що

«високий лоб свідчить про великий інтелект» склав 39% у чоловіків та 42% у жінок, натомість у 1983 році середній рівень віри у зазначене твердження – 5% у чоловіків та 4% у жінок. Схожим чином знизилися показники віри у пренатальний вплив на дитину, більш високу «чистоту» жінок від природи, дефектність дітей, народжених від двоюрідних братів, фізичну відсталість обдарованих дітей, інстинктивне знання добра, виникнення фізичних хвороб через думки про них. У той самий час спостерігається у дослідженні 1983 року збільшення віри жінок у вплив планет на характер людини, однакову здатність людей отримувати досягнення, та нещасливе значення числа 13 [71].

M. R. Grimmer & K. D. White у своєму дослідженні зазначають, студенти-медики продемонстрували найнижчий рівень марновірних вірувань, студенти-художники – найвищий, студенти-науковці – середній. [68].

Романюк Д. О. визначив, що марновірства у студентів частіше пов'язані із підготовкою до іспитів. Найбільш популярним для студентів є ритуал «халяви», метою якого є успішне складання іспиту. Основними мотивами даного ритуалу є безпека та досягнення успіху. У своєму дослідженні Романюк Д. О. віднайшов зв'язок між марновірністю, тривожністю та екстернальним локусом контролю [44].

1.3. Актуальні питання визначення поняття професійної свідомості та умов її викривлення через марновірність

Шевченко Н. Ф. визначила, що професійна свідомість є значущою складовою професійного становлення особистості психологів, формується й розвивається протягом усіх етапів професійного життя особистості і великою мірою забезпечує ефективність виконання професійних функцій. Професійна свідомість, на думку дослідниці, складається з професійних значень, смислів та чуттєвого змісту, передбачає наявність професійної освіченості, сформованої

культури професійної діяльності, а також набутої здатності до рефлексії усієї сфери професійної діяльності [63, 64]. Шевченко Н. Ф. пропонує трикомпонентну структуру професійної свідомості практичного психолога: значення, які виражаються психологічними поняттями й категоріями; смисли, які знаходять своє вираження у інтересах, мотивах та цілях діяльності практичного психолога (особистісне прийняття професійних цінностей та принципів професійної діяльності); чуттєва складова (вибірковість та ступінь диференційованості сприйняття зовнішнього світу як світу психологічних реалій особистості). На думку Шевченко Н. Ф., основним механізмом реалізації функцій професійної свідомості виступає: поточне професійне усвідомлювання ситуації, рефлексивне осмислення та надрефлексивна схематизація проблемної ситуації [65]

За Акоповим Г. В., категорія «професійна свідомість» визначається наступними чинниками: місцем професії у структурі суспільного виробництва; ставленням особистості до професії, її представників та до себе як носія певного фаху, усвідомленням його значущості для суспільства; рівнем здобутих професійних знань і вмінь, здійсненням самоаналізу стосовно перспектив власного професійного зростання; сформованими професійними ідеалами, уявленнями про еталон професіонала; рівнем розвитку професійних здібностей та рис, а також осмисленням власних фахово вагомих властивостей; професійними досягненнями [5, 6].

За В. В. Єрмоліним професійна свідомість особистості складається із двох взаємопов'язаних структур: внутрішньої (професійна раціональність, чутливість, воля); зовнішньої, у якій свідомість розглядається як [24]:

- а) знання про професію та вимоги до фахівця;
- б) оцінювання свого місця й ролі у системі виробничих відносин, рефлексування значущості професії, процесу й результату своєї роботи;
- в) результат перетворення самої професійної діяльності в ідеальне явище.

Ангеловський О. А. визначає професійну свідомість, як форму суспільної свідомості, в якій містяться основні соціальні вимоги, ідеали щодо певної

професії та розповсюджуються на специфічні професійні зрізи, що відрізняються один від одного. Зокрема, професійна самосвідомість являє собою розвиток уявлень особистості про власні професійні якості, що є необхідними для професійної діяльності. На думку дослідника, критерієм сформованості професійної свідомості є наявність наступних компонентів: гносеологічного (наукові знання (теоретичні та історичні), які є необхідними для виконання професійної діяльності та є включеними у світогляд спеціаліста); практичного (практичні вміння та навички, правила та норми, що відображують специфіку конкретної професії, та які є результатом отримання професійного досвіду); аксіологічного (професійно-моральні цінності, що складаються стихійно та є інтуїтивним узагальненням професійного досвіду та теоретичної діяльності представника певної професії) [8, 9].

Щодо умов викривлення професійної свідомості, то О. І. Єфремова пов'язує появу міфологізованих уявлень із зниженням рівня рефлексії, довірливим прийняттям викривленої інформації, експансією життєвого знання та його «вбудову» у тканину фрагментарних наукових уявлень. Різновидом таких міфологізованих уявлень дослідниця вважає викривлені наукові уявлення; наївно-міфологічні уявлення; компенсаторно-міфологічні уявлення; захисні міфологічні уявлення; естетико-міфологічні уявлення; надузагальнення, що включають моральний та релігійний контекст, які виникають внаслідок нездатності до розгорнутого наукового пояснення; тощо.

Єфремова О.І. зазначає, що подолання міфологізації в професійній свідомості можливе за умови спеціальної диференціації наукового та життєвого знання, а також рефлексії міфологічного характеру уявлень, що мають лише видимість наукового або практичного обґрунтування через моделювання контексту цілісної професійної діяльності в процесі викладання спеціальних дисциплін; розвінчання міфів в контексті занять з психології [25].

Л.Д. Колеснікова експериментально вивчила особистісні якості студентів-психологів та виявила тенденції, що характеризують утрудненість процесу формування професійної ідентичності, а саме: знижений рівень усвідомлення

студентами власних можливостей; недостатньо виражений рівень домагань; інфантильність; недостатня сформованість відношення до професії (невизначене сприйняття професії психолога, труднощі в виділенні предметного змісту майбутньої професіональної діяльності, відсутність зв'язку роботи з професією, негативна оцінка матеріального аспекту професії); низький рівень розвитку емпатії; знижену мотивацію досягнення успіхів в процесі учбової діяльності; проблеми з самооцінкою (в т. ч. низький рівень впевненості); високі рівні ситуативної і особистісної тривожності. Л. Д. Колеснікова розробила і впровадила спеціалізований курс, який містив три частини: лекційну, практичну та тренінгову (на тренінговому компоненті робився акцент). Метою даного курсу авторка окреслила цілісний та систематичний вплив на формування професійної і особистісної ідентичності студентів [34].

Гарбузова Г. В визначає професійну свідомість в якості вихідного фактору формування професійної ідентичності. Професійна свідомість, на думку дослідниці, є складовим компонентом цілісного самоусвідомлення особистості. За Гарбузовою Г. В., професійна свідомість студента – це усвідомлення себе в якості студента учбово-професійної та майбутньої професійно-виробничої діяльності [18, 19].

Виходячи з положення Гарбузової Г. В. щодо співвідношення професійної свідомості та професійної ідентичності можна говорити про тісний зв'язок та взаємозалежність між цими двома конструктами, що дає нам змогу припустити, що вивчення характеру професійної ідентичності може опосередковано вказувати на якісні показники розвитку у конкретного суб'єкту професійної свідомості.

За Е. Ф. Зеєр, професійна ідентичність – це професійний «Я-образ», що включає в себе стереотипи та унікальність власного «Я», усвідомлення власної тотожності із професійним образом «Я» [26].

Висновки до розділу 1

Вивчивши теоретико-методологічні основи марновірності та марновірства, ми проаналізували марновірство та марновірність як об'єкт соціогуманітарних досліджень, визначили види марновірств, особистісні риси, які можуть бути передумовою формування в особи марновірності, особливості марновірності та марновірств у студентському середовищі; а також основні характеристики професійної свідомості та професійної ідентичності, як її центральної складової. В результаті цього було встановлено наступне:

По-перше, під марновірством слід розуміти різновид прикмети, особистісно, соціально, історично та культурно обумовлений у своєму виникненні та становленні, що містить у собі елементи віри у надприродні сили; правила, заборони та рекомендації по відношенню до певної ситуації, дотримання яких призводить до позитивного або негативного результату. Основними структурними компонентами марновірства є знак (об'єктивна подія життя, марновірна подія) та його тлумачення (суб'єктивне сприйняття події). Марновірство також може містити в собі елемент ритуалу (сукупності дій), спрямованого на подолання наслідків марновірної події. Марновірство є імперативним у своєму значенні для особи, у ньому відсутній об'єктивний зв'язок між знаком та тлумаченням. Марновірність – це схильність дотримуватися марновірств, вірити у марновірства, отримувати та використовувати марновірний досвід. Марновірність та віра у марновірства є дуже розповсюдженими у суспільстві і на сьогоднішній день. Марновірство та його «реалізацію» можна пояснити через феномени ефекту Розенталя та когнітивні викривлення.

По-друге, марновірність, як особистісна риса, виходячи із досліджень розглянутих нами авторів, може бути обумовлена наступними особистісними рисами: висока навіюваність, низька критичність мислення, інтелектуальна пасивність, екстернальний локус контролю, тривожність, соціофобічні прояви.

Марновірність також може з віком зростати у конкретної особи та в цілому бути дещо вищою у представників жіночої статі. З психоаналітичної точки зору, марновірність бере свій початок із придушених агресивних потягів індивіда, а марновірство саме по собі може бути шляхом задоволення своїх актуальних потреб без докладання власних зусиль за допомогою магічного посередника.

По-третє, студенти із високою академічною успішністю та отриманими базовими знаннями із курсу психології в університеті менш схильні до розвитку в себе марновірності, як особистісної риси. Марновірства у студентів часто пов'язані із підготовкою до іспитів.

По-четверте, професійна свідомість – це форма суспільної свідомості, в якій містяться основні соціальні вимоги, ідеали щодо певної професії та розповсюджуються на специфічні професійні зрізи, що відрізняються один від одного. Професійна ідентичність – це професійний «Я-образ», що включає в себе стереотипи та унікальність власного «Я», усвідомлення власної тотожності із професійним образом «Я». Професійна свідомість та професійна ідентичність, на думку Гарбузової Г. В., є взаємозалежними конструктами, тому вивчення характеру професійної ідентичності дозволяє опосередковано вивчати рівень розвитку у конкретного суб'єкту професійної свідомості.

РОЗДІЛ 2: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАРНОВІРНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

2.1. Організація і методика дослідження

Процедура дослідження передбачала реалізацію чотирьох етапів :

1. Підготовчий – липень-серпень 2020 р. Протягом даного етапу було відібрано адекватні завданням дослідження методи та методики. Для розв'язання завдань роботи нами був використаний наступний психодіагностичний інструментарій:

1) Шкала віри у паранормальне Дж. Тобасика (в адаптації Д.С. Григор'єва) [20].

Методика, за твердженням розробника, є концептуально та психометрично обгрунтованим інструментом для виміру ступеню віри особи у паранормальне. Вона містить 25 прямих питань та 1 обернене питання. Складається із семи субшкал: Традиційна релігійна віра, Псі-здібності, Чаклунство, Марновірства, Спиритизм, Екстраординарні форми життя та Передбачення. Відповіді на даний опитувальник передбачені у вигляді семантичного диференціалу, де респондент має оцінити кожне твердження за наступною логікою: 1 = Абсолютно не згоден; 2 = Не згоден; 3 = Скоріше не згоден; 4 = Не знаю, не впевнений; 5 = Скоріше згоден; 6 = Згоден; 7 = Абсолютно згоден. Дана методика була обрана нами, адже вона є єдиною стандартизованою на вітчизняному просторі методикою, що вимірює марновірність та марновірні уявлення;

2) Анкетування щодо марновірних уявлень студентів, взяте із моделі дослідження Conklin E. S. [66];

Дана методика була використана нами, адже є вже змодельованою й апробованою анкетною для вивчення марновірності та відповідає завданням

даного дослідження. Анкета складається із чотирьох питань, в яких респонденту необхідно надати коротку або розгорнуту відповідь. Питання стосуються наступних моментів: марновірств, в які вірить респондент або які впливають на його життя та поведінку в цілому; які марновірства чинили вплив на життя респондента в минулому; вік, з якого респондент почав вірити у марновірства; причини віри у марновірства в теперішньому чи минулому.

3) Анкета виявлення ставлення до своєї професії (модифікація методики «Асоціативний ореол професії» Є. О. Клімова) [33].

Дана методика використовується для виявлення ставлення людини до своєї професії, уявлення про неї. Вона була обрана для проведення дослідження, адже дозволяє визначити наявні уявлення студентів-психологів про власний фах, які актуалізуються через професійну свідомість під час анкетування. Опитувальник містить 5 запитань, відповіді на які інтерпретуються за рядом факторів: ставлення до обраної професії, професійно-важливі якості педагога-психолога, актуальні вміння як педагога психолога у респондента. Відповіді на опитувальник є відкритими.

4) Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. С. Родигіна) [41, 42, 43].

У вітчизняному науковому просторі у літературних джерелах у вільному доступі на момент проведення дослідження ще не розроблено стандартизованої методики дослідження професійної свідомості. Тому у нашому дослідженні використовувалося положення Гарбузової Г. В. про центральне місце професійної ідентичності у структурі професійної свідомості. Згідно із дослідницею, характеристики професійної ідентичності прямо пов'язані із характеристиками професійної свідомості. Тому вирішено було вивчати характер професійної свідомості студентів-психологів через зазначену методику У. С. Родигіної.

Опитувальник містить 21 запитання, відповіді на які побудовані за принципом семантичного диференціалу та мають бути оцінені респондентом відповідно до наступних значень: 4 = Згоден; 3 = Не думав про це; 2 = Не

згоден; 1 = Зовсім не згоден. Дана методика складається із 4 діагностичних шкал: Позитивні емоції, пов'язані із задоволенням потреб особи в даній професії; Негативні емоції, пов'язані із незадоволенням потреб особи в даній професії; Позиція активного відношення студента до набутій професії; Позиція пасивного відношення студента до набутій професії.

2. Діагностичний етап – червень-вересень 2020 р. Метою даного етапу було встановити рівень марновірності контрольної та експериментальної вибірок, специфіку марновірних вірувань контрольної та експериментальної вибірок, а також рівень сформованості професійної ідентичності студентів психологів та їх ставлення до обраного профілю навчання.

Емпіричне дослідження проводилося шляхом онлайн-опитування та анкетування за допомогою ресурсу Google Forms. Дистанційна форма опитування була обрана через складну епідемічну ситуацію в країні станом на 2020 рік, пов'язану із поширенням вірусу COVID-19.

Вибірка складалася із трьох груп: експериментальної та двох контрольних. Загальна кількість респондентів – 58 осіб. Основною експериментальною групою стали 36 студентів 2-5 курсу психологічного профілю навчання Криворізького державного педагогічного університету (спеціальність – Практична психологія), з яких 5 осіб – чоловічої статі, та 31 особа – жіночої, віком від 18 до 23 років. Першою контрольною групою стали студенти Криворізького державного педагогічного університету неpsychологічних спеціальностей основного профілю навчання, проте які мали додатковий профіль навчання за фахом «Практична психологія» (12 осіб, з яких 1 особа – чоловічої статі та 11 осіб – жіночої), віком від 20 до 37 років. Другою контрольною групою стали студенти неpsychологічних спеціальностей (соціологія, комп'ютерні системи) Криворізького національного університету, з яких 4 особи – чоловічої статі та 6 осіб – жіночої, віком від 18 до 22 років.

3. Математико-аналітичний – вересень 2020 р. Даний етап передбачав якісну та кількісну обробку даних психодіагностичного дослідження, зіставлення результатів між створеними вибірками за допомогою

непараметричного рангового коефіцієнту кореляції Спірмена, непараметричного U-критерію Манна-Уїтні, непараметричного H-критерію Краскела-Уолліса, G-критерію знаків.

4. Інтерпретаційний вересень 2020 р., присвячений тлумаченню отриманих даних.

2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Для перевірки емпіричної гіпотези про наявність зв'язку між марновірними віруваннями та характеристиками професійної ідентичності, ми використали непараметричний ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена r_s відносно значень всієї вибірки.

Сформулюємо статистичні гіпотези для коефіцієнту кореляції Спірмена r_s .

H_0 : Кореляція між двома обчислюваними ознаками не відрізняється від нуля»;

H_1 : Кореляція між двома обчислюваними ознаками статистично значимо відрізняється від нуля;

Для визначення статистичної значущості зв'язку між двома ознаками за обраним критерієм також була використана шкала Чеддока (Додаток И). Якщо кількісні відношення між двома ознаками, що обраховувалися за коефіцієнтом кореляції Спірмена r_s , підпадали в межі значень шкали Чеддока, то вони були описані нами як пов'язані (і навпаки).

Існує слабкий прямий зв'язок між: пасивним ставленням до надбаної професії та вірою у чаклунство ($r_{s \text{ ем.}}=0,29$), негативними емоціями по відношенню до професії та вірою у чаклунство ($r_s=0,445$). Отже, для зазначених ознак статистичною гіпотезою буде H_1 .

Існує слабкий зворотній зв'язок між: позицією активного ставлення до своєї професії та вірою в екстраординарні форми життя ($r_s = -0,29$), переважанням позитивних емоцій по відношенню до своєї професії та вірою у чаклунство ($r_s = -0,313$); активною позицією по відношенню до надбаної професії та вірою у чаклунство ($r_s = -0,294$); переважанням активної позиції по відношенню до надбаної професії та вірою у екстраординарні форми життя ($r_s = -0,293$). Отже, для зазначених ознак статистичною гіпотезою буде H_1 .

Отримані результати ми пояснюємо наступним чином:

- віра у чаклунство передбачає віру у наявність потойбічних сил, які можуть впливати на людину та її поведінку в цілому, що, у свою чергу, може бути пов'язане із певним ставленням та вірою майбутніх студентів-психологів до можливості повноцінної зміни іншої людини під час психологічної роботи, адже створюється враження, що існує щось таке, що не піддається науковому та об'єктивному впливу психолога-фахівця (потойбічна сила). У той самий час, неможливість впливати на певні аспекти психологічної роботи із очікуваним клієнтом через «вплив потойбічних сил» може бути пов'язане із появою відчуття стабільної фрустрованості у цьому плані, та, у свою чергу, джерелом негативних емоцій по відношенню до своєї професії;

- віра у чаклунство, а саме – віра у те, що при посередництві магічних сил можна вплинути на середовище завдяки «ритуалізованим акціям» без докладання об'єктивних систематичних зусиль, може зумовлювати формування пасивної позиції по відношенню до професії психолога;

- конкретна віра в екстраординарні форми життя (життя після смерті) може дещо знижувати відповідальність студентів-психологів за реальне «земне» життя та життя потенціальних клієнтів (адже начебто існує інше життя, яке може бути кращим, гіршим або іншим), формуючи таким чином пасивну позицію по відношенню до набутої професії.

Нами не було виявлено значущого зв'язку між традиційними релігійними віруваннями, вірою у психічні здібності, вірою у марновірства, вірою у спіритизм, вірою у передбачення та переважанням позитивних/негативних

емоцій по відношенню до професії психолога, активної/пасивної позиції по відношенню до професії психолога (H_0).

Дані результати ми пояснюємо наступним чином:

- релігійні вірування можуть містити фаталістичні ідеї з приводу божественного походження подій життя, але вони містять також і елемент відповідальності за своє життя, душу та вчинки, тому можуть бути не сильно пов'язані із формуванням певної позиції та емоційного ставлення по відношенню до професії;

- релігія може бути шляхом зниження негативних емоцій по відношенню до життя та невдач через релігійні ритуали, але й може бути предметом постійного занепокоєння щодо їх дотримання, тому не може бути пов'язана однозначно із формуванням позитивного або негативного емоційного ставлення по відношенню до професії та життя в цілому (у той самий час як ритуали у чаклунстві є осудними з боку релігії та ідеї «кармічного платежу», через що можуть не приносити заспокоєння);

- віра у марновірства може бути не пов'язана із формуванням певної позиції та емоційного ставлення по відношенню до професії, адже вона може як допомагати особі впоратися зі стресом через створення часткової ілюзії контролю над складною ситуацією та знижувати негативні емоції, так і викликати негативні емоції та відчуття втрати контролю за ситуацією через недотримання марновірного ритуалу;

- віра у спіритизм (можливість спілкування із померлими) не завжди передбачає оформленої віри в екстраординарні форми життя та не завжди передбачає активні дії особи щодо спроб спілкування із померлими, тому може бути не пов'язана із формуванням певної позиції та емоційного ставлення по відношенню до професії;

- віра у передбачення долі хоча й містить частину фаталістичності в плані реалізації пророцтва, але не завжди може викликати у людини відчуття незворотності долі, тому може бути не пов'язана із формуванням певної позиції та емоційного ставлення по відношенню до професії.

Сформулюємо статистичні гіпотези для непараметричного U-критерію Манна-Уїтні.

H_0 : рівень вимірюваної ознаки в двох групах не різняться;

H_1 : рівень вимірюваної ознаки в двох групах різняться;

Порівнюючи різницю по шкалах марновірних вірувань трьох груп (студентів-психологів; студентів із додатковим курсом навчання «Психологія»; студентів без додаткового курсу навчання «Психологія») за допомогою непараметричного U-критерію Манна-Уїтні, нами не було знайдено математично-достовірних відмінностей між групою студентів-психологів; студентів із додатковим курсом навчання «Психологія»; студентів без додаткового курсу навчання «Психологія» (при $U_{кр}=146$ на $0,01 < p < 0,05$ і $U_{кр}=117$ на $p < 0,01$). Отже, для зазначеним параметром статистичною гіпотезою буде H_0 .

Проте, нами були віднайдені відмінності між вибіркою студентів із додатковим курсом навчання «Психологія» та вибіркою студентів без додаткового курсу навчання «Психологія» за шкалами віри у чаклунство, марновірства, спиритизму та загальним рівнем марновірності (при $U_{кр}=34$ на $0,01 < p < 0,05$). На рівні значущості $U_{кр}=24$ на $p < 0,01$ зазначених відмінностей не було знайдено. Отже, для зазначеними параметрами статистичною гіпотезою буде H_1 .

Сформулюємо статистичні гіпотези для непараметричного непараметричного H-критерію Краскела-Уолліса.

H_0 : між трьома вибірками існують лише випадкові відмінності за рівнем досліджуваної ознаки;

H_1 : між трьома вибірками існують не випадкові відмінності за рівнем досліджуваної ознаки.

Порівнюючи різницю по шкалах марновірних вірувань трьох груп (студентів-психологів; студентів із додатковим курсом навчання «Психологія»; студентів без додаткового курсу навчання «Психологія») за допомогою непараметричного H-критерію Краскела-Уолліса, нами не було знайдено

математично-достовірних відмінностей між зазначеними трьома групами (при $N_{кр}=9,2$ на $0,01 < p < 0,05$ і $N_{кр}=6$ на $p < 0,01$). Отже, для зазначеними параметрами статистичною гіпотезою буде H_0 .

Даний результат ми пояснюємо наступним чином:

- обрані три вибірки є схожими за віковим та гендерним складом;
- розповсюдженість марновірності, як особистісної риси, може бути рівномірною та схожою серед студентів в цілому, як представників освіченого населення.

За допомогою U-критерію Манна-Уїтні (при $U_{кр}=146$ на $0,01 < p < 0,05$ і $U_{кр}=117$ на $p < 0,01$), нами не було знайдено математично-достовірних відмінностей між групою студентів-психологів та студентів із додатковим курсом навчання «Психологія» щодо таких характеристик професійної ідентичності, як: позитивні та негативні емоції по відношенню до професії психолога; наявності активної або пасивної позиції по відношенню до професії психолога; переважанню позитивних емоцій над негативними по відношенню до професії психолога; переважанню активної позиції по відношенню до професії психолога. Отже, для зазначеними параметрами статистичною гіпотезою буде H_0 .

Дослідивши актуальні марновірні вірування студентів-психологів; студентів із додатковим курсом навчання «Психологія»; студентів без додаткового курсу навчання «Психологія» ми отримали результати, які представили у додатках (Додаток З, Додаток К, Додаток Л, Додаток М, Додаток Н, Додаток О, Додаток П, Додаток Р, Додаток С).

Як ми бачимо із додатку К, у нашому дослідженні найбільш популярним віруванням серед студентів-психологів є віра у марновірні властивості чорної кішки. Також, майже третина студентів-психологів засвідчили в себе відсутність жодних марновірних вірувань на момент дослідження. Схожа картина спостерігається у марновірних віруваннях, які студенти засвідчили в якості тих, що були притаманні їм у минулому (додаток Л). Але тут студенти-

психологи продемонстрували більшу віру у марновірні властивості чорної кішки в своєму минулому (більше половини).

Як бачимо із додатку М, у нашому дослідженні марновірні уявлення досить рівномірно розподілені серед студентів із додатковим курсом навчання «Психологія», у той самий час як у додатку Н видно, що дана вибірка демонструє дещо вищі показники віри у чорну кішку в засвідченому минулому. Також, засвідчена відсутність віри у марновірства наявна у шостої частини вибірки (теперішнє), та у четвертої (минуле).

Як ми бачимо із додатку О та додатку П, вибірка студентів без додаткового курсу навчання «Психологія» засвідчує зниження рівня марновірності в актуальному часі (60% засвідчили відсутність віри у марновірства) у порівнянні із минулим часом (30% засвідчили відсутність віри у марновірства).

Найбільш вираженими для вибірки студентів-психологів за сумарним підрахунком значень по шкалах є віра в традиційні релігійні вірування та віра у чаклунство. Переважання даних двох шкал є типовим для інших двох вибірок, зазначених у нашому дослідженні. Далі за ступенем виявлення йде віра у спіритизм, передбачення, пси-здібності, екстраординарні форми життя та передбачення. Студенти без додаткового курсу навчання «Психологія» демонструють нижчий рівень віри у пси-здібності (додаток П).

Найбільш часто згадуваним віковим етапом щодо початку віри у марновірство є дошкільний та шкільний вік для усіх трьох вибірок (додаток Р). Ми пояснюємо це тим, що на даному етапі найбільш активно засвоюються соціальні норми та правила, а також світоглядні вірування, які передаються через референтних дорослих.

Студенти-психологи та студенти без додаткового профілю навчання «Психологія» зазначили вплив батьків, як найбільш значущий чинник формування у себе марновірних уявлень. У той самий час студенти із додатковим профілем навчання «Психологія» не демонструють значної вираженості того чи іншого чинника. Студенти-психологи та студенти із

додатковим профілем навчання «Психологія» також мають певні труднощі із ідентифікацією джерела появи в себе марновірних вірувань, у той самий час як студенти без додаткового профілю навчання «Психологія» такої схильності не демонструють. В цілому, вплив батьків на формування марновірних уявлень стоїть на першому місці серед відповідей студентів; на другому – засвідчена відсутність марновірних вірувань в цілому; на третьому – труднощі із ідентифікацією джерела їх виникнення. Виражене домінування батьківського впливу щодо формування марновірних уявлень, вказане студентами, ми пояснюємо тим, що зазначений студентами вище віковий етап дошкільного та шкільного віку характеризується тим, що батьки та старші особи є референтними особами (Додаток С).

Середнє арифметичне по кількості виборів професій, асоційованих із професією психолога для студентів-психологів є 1,83; для студентів із додатковим профілем навчання «Психологія» – 3. Ми пояснюємо такий результат різницею у кількості респондентів по кожній вибірці. Для студентів-психологів професія психолога найбільше асоціюється із професією психотерапевта, педагога та психіатра. Також студенти-психологи привели негативні асоціації із професією психолога, а саме: шахрай, аферист, співпляшківець, та «професію» гадалки, що зовсім не характерно для студентів із додатковим профілем навчання «Психологія» (Додаток З).

Студенти із додатковим профілем навчання «Психологія» переважно асоціюють професію психолога із професією лікаря, психотерапевт та психіатр майже не представлені (Додаток З).

Висновки до розділу 2

За результатами емпіричного дослідження особливостей марновірності студентів та професійної ідентичності студентів-психологів нами було встановлено, що:

По-перше, віра у чаклунство, екстраординарні форми життя пов'язана із виникненням викривлень професійної ідентичності психологів: негативними емоціями по відношенню до своєї професії та пасивним ставленням до надбаної професії, а отже H_1 приймається. У нашому дослідженні не було виявлено зв'язку між поглибленим вивченням психології та низьким рівнем марновірності серед студентів, а отже H_0 приймається. Віра у традиційні релігійні вірування, психічні здібності, марновірства, спиритизм, передбачення, у нашому дослідженні не пов'язані із переважанням позитивних або негативних емоцій по відношенню до професії психолога, вираженої активної або пасивної позиції по відношенню до професії психолога а отже H_0 приймається.

По-друге, вибірки студентів-психологів, студентів із додатковим курсом навчання «Психологія», студентів без додаткового курсу навчання «Психологія», у нашому дослідженні не різняться за рівнем марновірності та характером марновірних вірувань, а отже H_0 приймається.

По-третє, вибірки студентів-психологів та студентів із додатковим курсом навчання «Психологія» у нашому дослідженні не різняться за рівнем сформованості професійної ідентичності, а отже H_0 приймається.

У нашому дослідженні студенти-психологи демонструють незначні зміни у характері марновірних уявлень протягом життя, приблизно третина даної вибірки засвідчує відсутність марновірних уявлень у теперішньому та минулому часі. У той самий час, студенти із додатковим курсом навчання «Психологія» відзначають певні зміни у марновірних уявленнях, проте загальний відсоток осіб, що засвідчують у себе відсутність марновірних уявлень у теперішньому та минулому часі, не перевищує третини вибірки.

Студенти без додаткового профілю навчання «Психологія» засвідчують у нашому дослідженні відсутність марновірних уявлень у 60% респондентів у теперішньому та 20% - у минулому, що вказує на відчуття респондентами зниження власного рівня марновірності з часом.

Найбільш поширеними марновірними віруваннями серед студентів у нашому дослідженні виступили традиційні релігійні вірування та віра у чаклунство. Найменш поширеними є віра у марновірства для всіх трьох вибірок.

У нашому дослідженні студенти відзначили, що похідним віковим етапом для формування марновірних вірувань є дошкільний та шкільний вік, в якому референтними особами є батьки та старші особи. Студенти також відзначили батьківський вплив в якості основного чинника формування в них марновірних уявлень.

У нашому дослідженні для студентів-психологів професія психолога найбільше асоціюється із професією психотерапевта, педагога та психіатра. Також студенти-психологи навели негативні асоціації із професією психолога, а саме: шахрай, аферист, співрозмовник за пляшкою, та «професія» гадалки, що зовсім не характерно для студентів із додатковим профілем навчання «Психологія».

Студенти із додатковим профілем навчання «Психологія» переважно асоціюють професію психолога із професією лікаря, тоді як психотерапевт та психіатр майже не представлені.

РОЗДІЛ 3. АПРОБАЦІЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ПРОГРАМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВИКРИВЛЕНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

3.1. Обґрунтування моделі профілактики

Перевіряючи припущення щодо зв'язку між ступенем прояву марновірних вірувань та викривленнями професійної ідентичності, яка є прямо пов'язаною із сформованістю професійної свідомості, нами було знайдено математично-достовірні зв'язки між виявленням у студентів-психологів віри у чаклунство та негативними емоціями по відношенню до професії психолога, пасивною позицією до набутої професії психолога; між вірою в екстраординарні форми життя та пасивною позицією по відношенню до набутої професії психолога. На підставі цього, нами було розроблено комплексну профілактичну програму щодо превенції викривлень професійної свідомості, а саме – виникнення негативних емоцій та пасивної позиції по відношенню до професії психолога у студентів-психологів.

Програма побудована серією профілактичних занять із студентами у контексті вивчення ними навчальних дисциплін під час здобуття фаху «Практичний психолог».

Для створення профілактичної програми попередження викривлень професійної свідомості студентів-психологів нами було обрано модель знаходження консенсусу в освітньому середовищі та метод дискусії.

Обґрунтовуючи основні положення профілактичної моделі, ми додатково використовували праці Іванченко С. М., Савицької О. В., Бастратової Н. С., Карандашева В. М., Паніної Т. С., Ляудис В. [28, 29, 30, 45, 4, 16, 31, 36].

Досягнення консенсусу – це пошук рішення, прийняттого для усіх, кого воно стосується

Основними принципами методу досягнення консенсусу є [38]:

- спільна мета – усі учасники зборів мають мати спільну мету та бажання співпрацювати з іншими щодо її вирішення;
- зацікавленість в досягненні консенсусу – кожен учасник має бути зацікавлений у досягненні консенсусу;
- довіра, відкритість – кожен учасник має відчувати, що інші учасники зацікавлені у прийнятті справжнього консенсусу та не стануть використовувати процес обговорення в якості шляху маніпулятивного просування власного рішення;
- достатня кількість часу – прийняття якісного консенсусу має тривати стільки часу, скільки для цього в цілому потрібно для учасників;
- прозорий процес – кожен учасник повинен мати загальне уявлення про процес прийняття рішення під час використання методу консенсусу;
- активна участь – кожен учасник має слухати думку інших та пропонувати власну;
- гарна фасилітація – особи, що призначаються на ролі фасилітаторів, мають активно підтримувати кожного присутнього.

Даний метод може бути використаний у різного роду групах: від професійного колективу до великої групи загальнодержавного рівня. Метод досягнення консенсусу моделює формування консолідованої громадської думки на рівні окремої групи. У процесі роботи за даним методом підвищується поінформованість членів окремої групи за конкретним питанням, формується більш усвідомлене ставлення за питанням, що обговорюється, також зближуються думки окремих індивідів, підвищується вмотивованість учасників. При обговоренні суспільно-важливих питань в учасників може виникати почуття причетності до їх вирішення.

Основними етапами процедури проведення методу досягнення консенсусу є:

1) Знайомство із методом досягнення консенсусу: визначення правил ведення дискусії, регламенту та ролей, умов блокування рішення. Регламент визначається в залежності від виду консенсусу: «одноголосно», «одноголосно мінус один-два».

2) Визначення порядку денного (голосування по колу «за/проти (аргументи)» щодо кожного питання; висловлення заперечень та застережень; формулювання обговорюваного питання, прийнятного для всіх).

3) Дискусія щодо питань на порядку денному.

4) Підбиття підсумків. Заповнення підсумкової форми щодо того, чи збігається думка кожного учасника із результатами колективного обговорення; з'ясування, чи вдалося досягнути консенсусу [38].

5) Реалізація прийнятого рішення.

Дискусія (від лат. – *discusio* – розгляд, дослідження) – 1) суперечка, обговорення певного питання протягом бесіди, зборів, у друкованих виданнях; 2) спосіб організації спільної діяльності, що допомагає виробити загальне вирішення проблеми; 3) метод навчання, що підвищує ефективність учбового процесу за рахунок включення тих, хто навчається, в колективний пошук істини [31].

Дискусія допомагає виникненню в її учасників альтернативних думок, способів вирішення проблеми, розвитку критичного мислення, тому, на нашу думку, є найбільш адекватним нашій меті методом побудови профілактичної програми. Дискусія, окрім вищезазначеного, забезпечує активне, змістовне засвоєння знань, які приймаються на особистісному рівні та можуть залишатися із людиною через це протягом тривалого часу[31].

Під час дискусії відбувається активна взаємодія між її членами, що сприяє розвитку комунікативних навичок, навичок міжособистісної взаємодії, здатності відстоювати та аргументувати свою точку зору та прийняти право інших членів дискусії на власну думку. Дискусія допомагає забезпечити максимальну участь її членів в обговоренні певної теми та предмету. Провідне призначення дискусії – це не лише глибоко розглянути певне питання з різних

боків, але й спонукати учасника дискусії замислитися над цим питанням, викликати в нього мотивацію самостійно в ньому розібратися [31].

Отже, щодо обґрунтування моделі профілактичної програми, можна зробити такі висновки:

- по-перше, для більшої ефективності роботи, нами було створено комплексну профілактичну програми що логічно вбудована у навчальні заняття в університеті в контексті психологічних дисциплін;

- по-друге, у якості основи корекційної роботи з підлітками лежить модель досягнення консенсусу дискусійної роботи, що забезпечує розвиток у студентів-психологів критичності мислення, здатності аргументувати та відстоювати свою думку, приймати до уваги думку інших, спиратися на факти та робити об'єктивні висновки, навичок міжособистісної взаємодії, здатності самостійно вирішувати теоретичні питання;

- по-третє, взаємодія студентів-психологів під час обговорення запропонованих тем сприятиме підвищенню зацікавленості студентів у самовдосконаленні власних теоретичних знань та здобутті практичного досвіду (задля здатності більш ефективно дискутувати з іншими), що, на нашу думку, сприятиме формуванню активної позиції по відношенню до власної професії, підвищуватиме позитивні емоції по відношенню до фаху психолога та, в цілому, сприятиме профілактиці викривлень професійної свідомості.

3.2. Опис профілактичної програми

Актуальність нашої профілактичної програми зумовлена, по-перше, тим, що статистично рівень віри в чаклунство та екстраординарні форми життя (життя після смерті) може бути пов'язаний у студентів-психологів із негативними емоціями по відношенню до своєї майбутньої професії та пасивною позицією по відношенню до останньої; по-друге, тим, що в

переглянутій нами літературі майже не знайдено профілактичних програм щодо попередження виникнення марновірних уявлень та викривлень професійної свідомості; по-третє, в наш час за даними соціологічних опитувань приблизно третина населення схильна до віри у марновірні уявлення та використання марновірних практик у повсякденному житті.

Мета нашої програми – сприяти формуванню у студентів-психологів активної позиції та позитивних емоцій по відношенню до професійного фаху, що набувається; ознайомлення студентів із можливою шкодою втручання марновірних практик та уявлень у їх майбутню професійну діяльність.

Завдання:

- 1) сприяти усвідомленню позитивного впливу наукового підходу у психологічній практиці;
- 2) сприяти усвідомленню цінності, корисності та цікавості професії психолога студентами в особистісному та суспільному контексті;
- 3) сприяти усвідомленню студентами-психологами необхідності постійного професійного самовдосконалення, активної позиції по відношенню до свого фаху.

Серед існуючих методів, нами використовувались: досягнення консенсусу, профілактична лекція, групова дискусія, мозковий штурм, ігровий метод, візуалізація. У роботі використовувалися такі форми роботи, як групова та індивідуальна.

Програма розрахована на 7 занять тривалістю в 45-60 хв. Програма структурно складається із наступних теоретико-методологічних складових:

- інформаційний компонент – полягає в інформуванні студентів про можливу шкоду марновірних уявлень для ведення психологічної практики; орієнтування студентів на науковий підхід в майбутній роботі в якості фахівця психології;
- психокорекційний компонент – передбачає використання психокорекційних технологій впливу на особистість студентів-психологів через формування позитивної мотивації здобуття освітнього фаху психолога;

закріплення позитивного емоційного ставлення по відношенню до професії психолога; формування уявлення про цінність професії психолога для особистісного самовдосконалення та розвитку суспільства в цілому.

Деякі вправи для роботи із студентами було взято з праць Кіпніса М. Ш., Фопеля К., Столяренко О. Б. ; Терно С. О. [32, 58, 51, 54]

Нижче представлено 3 перші заняття складеної профілактичної програми. Іншу частину занять програми профілактики можна проглянути у додатку Ж. У таблиці 3.2.1. наведено тематичний план занять.

Таблиця 3.2.1.

Тематичний план занять профілактичної програми «Марновірство та психологія»

№ п/п	Тема	К-сть хвилин на 1 заняття	К-сть занять
1	«Поговоримо про марновірство?» (опитування)	45-90	1
2	«Релігія та чаклунство у житті, як психологічні феномени. Чи є життя після смерті?»	45-90	1
3	«Психологічний портрет марновірної та немарновірної особи»	45-90	1
4	«Марновірство як спосіб життя: шкода чи користь?»	45-90	1
5	«Психологічний портрет марновірного та немарновірного психолога»	45-90	1
6	«Марновірство та психологія: шкода чи користь?»	45-90	1
7	«Підбиття підсумків»	45-90	1

Заняття 1. «Поговоримо про марновірство?»

Мета: Познайомитися з групою, психологом; дати теоретичну викладку щодо марновірства; розібрати марновірні уявлення студентів у контексті теми, що вивчається; провести міні-опитування щодо марновірних уявлень студентів.

Обладнання: аркуші А3, розроблений опитувальник, ручки, олівці, матеріал міні-лекції.

Хід роботи:

1) Знайомство «Комплемент самому собі» (10 хв.). Ведучий пропонує учасникам назвати своє ім'я та зробити собі комплемент. Завдяки цьому відбувається знайомство з учасниками групи. Ведучий також приймає участь. Наприкінці відбувається обговорення, чи було легко себе хвалити, чи виникали при виконанні цієї вправи труднощі.

2) Теоретична викладка щодо марновірства та марновірності (15 хв.). Студенти спочатку відповідають на запитання «Що ви знаєте про марновірність та марновірства?». Учасники заслуховують визначення понять «марновірність» та «марновірство»; інформацію про розповсюдженість марновірності серед українського суспільства (дані соціологічних опитувань).

2) Міні-опитування (10 хв.) Студентам пропонується заповнити опитувальники за наданою інструкцією щодо характеру їх актуальних марновірних уявлень. В кінці відбувається обговорення, учасники за бажанням озвучують власні марновірні уявлення. Психолог зберігає заповнені опитувальники до кінця профілактичного курсу.

4) Розбір марновірних уявлень студентів у контексті теми, що вивчається (15 хв). Студентам пропонується розібрати, які марновірні уявлення можуть виникати в контексті заданої навчальною програмою теми; як їх можна спростувати або підтвердити; як вони можуть вплинути на подальший теоретичний та практичний розвиток їх, як майбутніх психологів.

Орієнтовний перелік питань щодо роботи із марновірними уявленнями:

- Поясніть, будь ласка, чому Ви так вирішили?
- Як це можна прикласти до даної ситуації?
- Чи є причини сумніватися в цьому факті?
- Що б Ви відповіли людині, яка стверджує, що ... ?
- Хто-небудь може навести факти, що підтверджують цю точку зору?
- З якої причини Ви дійшли цього висновку?
- Як ми можемо упевнитися, що це правда?

5) Підбиття підсумків (10 хв.) Студенти надають рефлексію щодо того, про що вони дізналися, які в них виникли додаткові запитання, що було цікавим, що викликало інтерес, та ін.

Заняття 2. «Релігія та чаклунство у житті, як психологічні феномени. Чи є життя після смерті?»

Обладнання: аркуші А4, ручки, олівці, матеріал міні-лекції.

Мета: розібрати в контексті теми, що вивчається студентами, вплив релігії і чаклунства на формування уявлення про предмет вивчення; визначити вплив віри в екстраординарні форми життя на сприйняття психологічного феномену, що вивчається.

1) Довідкова інформація (10 хв.) Ведучий нейтрально розповідає студентам про те, як релігійні уявлення та віра у чаклунство впливали на становлення науки в цілому та як ставляться до паранормальних явищ станом на сьогодні, які існують дослідження з цього приводу. Студенти надають зворотній зв'язок про те, що їх зацікавило, які у них виникли питання.

2) Мозковий штурм (15 хв.) Учасникам пропонується розібрати, як віра у релігію та чаклунство могла вплинути на вивчення та сприйняття теми, що вивчається ними. Розбираються позитивні та негативні, продуктивні та непродуктивні моменти впливу релігії та чаклунства на вивчення заданої теми.

Орієнтовні питання:

- Що це означає?
- Як зробити так, щоб...?
- Навіщо це потрібно?
- До чого це приведе?
- Які Ви робите припущення?

4) Рольова гра-дебати (20 хв.) Студенти поділяються на дві групи: «тих, хто вірить у життя після смерті, релігію та чаклунство» та «тих, хто не вірить у життя після смерті, релігію та чаклунство» та намагаються навести переконливі аргументи щодо корисності власної думки. Далі по одному з учасників від кожної групи за власним бажанням розігрують гру-дебати, де один з учасників

бере на себе роль особи, що вірить у життя після смерті, інший – не вірить. Вони мають переконати один одного у корисності власної точки зору. Інші учасники спостерігають за їх дебатами та обирають тези учасників, які здалися їм переконливими. Потім відбувається обговорення: чи вдалося групам навести переконливі аргументи; чи почували учасники дебатів себе переконливо; чи вдалося їм на їх думку переконати один одного; чи схиляються вони до певної думки або ж сформувавши для себе.

5) Зворотній зв'язок (5 хв.). Студенти розповідають про те, що вони дізналися нового, чи змінилися їх погляди під час обговорення, які у них виникли запитання та ін.

Заняття 3. «Психологічний портрет марновірної особи».

Мета: визначення учасниками місця марновірства у житті особи та виокремлення рис, які можуть бути властиві марновірній особі; стимулювання процесу рефлексії учасниками власної марновірності.

Обладнання: різнокольорові папірці із надрукованими надписами «виграш/програш» у рівній кількості; шляпа; аркуші А4, олівці, ручки

1) Розминка «Шишки-жолуді-горіхи» (5 хв.). Всі учасники поділяються на три групи та займають вільні місця на стільцях. Перші - шишки, другі - горіхи, треті - жолуді. Ведучий прохає учасників розрахуватись на «Шишки-жолуді-горіхи», щоб випадковим чином сформувати групи. Ведучий вимовляє одне зі слів: «шишки», «горіхи», «жолуді». Ті, кого він назвав, повинні помінятися місцями. Поки це відбувається, ведучий намагається зайняти чиесь небудь місце. Той, кому місця не вистачило, стає ведучим.

2) Марновірна лотерея (15 хв.). Учасникам пропонується поділитися на три рівні за кількістю команди. Одна команда буде «марновірними особами», друга – «немарновірними особами», третя – «контрольною групою». Задачею команд є наосліп дістати якомога більше папірців із надписом «виграш». Команда «марновірних» має використати усі марновірні уявлення (молитву, ритуали, щасливі речі, перехреститися, тощо), які вони знають, щоб привернути вдачу до себе та завдяки цьому витягнути папірець із надписом «виграш».

Команда «немарновірних» має нічого не робити для того, щоб привернути до себе вдачу та навіть не намагатися задіяти «інтуїцію», коли будуть тягнути папірці. Команда «контрольної групи» може за бажанням використовувати або не використовувати «марновірні прийоми». Потім йде підрахунок виграшних папірців по кожній групі та обговорення результатів: чи допомогли марновірства вашій команді отримати більше виграшних папірців; чи допомогли марновірства їм особисто дістати виграшний папірець; що вони відчували, коли застосовували марновірства для виграшу; що вони відчували, коли не застосовували марновірства для виграшу; та ін.

3) Створення психологічного портрету марновірної та немарновірної особи (15 хв.) Учасники поділяються на 2 групи, розміщуються по колах, та на основі попередньої гри та власних міркувань намагаються виокремити ті особистісні риси, які мають бути притаманні для марновірного (1 група) або немарновірного (2 група) індивіда. Потім дискутують, що є між ними спільного та відмінного, які є переваги та недоліки.

4) Моделювання розповіді «Один день із щоденника життя марновірної та немарновірної особи» (15 хв.). Учасникам, які поділені на дві групи, на основі складених портретів пропонується колективно створити розповідь із життя марновірної та немарновірної особи, наче це – запис в особистому щоденнику. Коли розповідь створена – учасники зачитують її, одна команда іншій. Потім відбувається обговорення, які риси із психологічного портрету вони використали, які вирішили не згадувати, які складнощі у них виникали, та ін.

5) Зворотній зв'язок (5 хв.). Студенти розповідають про те, що вони дізналися нового, чи змінилися їх погляди під час обговорення, які у них виникли запитання та ін.

Заняття 4. «Марновірство як спосіб життя: шкода чи користь?»

Мета: віднайти консенсус у позиції щодо користі або шкоди марновірств та віри у марновірні уявлення для повсякденного життя людей в цілому (та у контексті теми, що вивчається).

Обладнання: ручки, олівці, аркуші А4, плакат із правилами та принципами роботи консенсусу, дошка, крейда.

1) Знайомство із методом консенсусу (10 хв.). Ведучий розповідає про метод досягнення консенсусу, його переваги. Знайомить учасників із процедурою проведення. Озвучує основні принципи проведення методу консенсусу. Озвучує правила роботи, прийняття та блокування рішень.

2) Визначення порядку денного (15 хв.). Учасники розміщуються по колу. Ведучий отримує роль фасилітатора та активно заохочує учасників до співпраці. Він пропонує учасникам винести до обговорення питання щодо теми марновірства та його користі у житті людини, які цікавлять студентів. Учасники по черзі пропонують питання, доповнюють або корегують форму питань. Коли питання та їх форма узгоджені – ведучий записує їх на дошці.

3) Дискусія щодо питань порядку денного (20 хв.). Учасники по черзі висловлюють свої ідеї та думки щодо озвучених питань, визначають спірні моменти. Ведучий стежить, щоб під час обговорення з боку учасників не відбувалося тиску та маніпуляцій, щоб переконати інших у власній точці зору, м'яко нівелює подібні спроби.

4) Прийняття рішення (20 хв.). Коли всі учасники висловили свої ідеї та зауваження, ведучий просить озвучити спільне бачення студентами щодо певного питання. Потім він пропонує кожному учаснику на аркуші паперу відзначити від 1 до 10 власну згоду із спільним рішенням групи щодо питання. Якщо певного учасника щось не влаштовує – він може блокувати прийняття рішення задля його корекції учасниками групи так, щоб воно влаштовувало також і його. Так відбувається щодо кожного питання. Коли по кожному питанню прийнято колективне рішення, відбувається прийняття учасниками консенсусу щодо обговорюваної теми в цілому.

5) Втілення рішення у життя (10 хв.). Учасники обговорюють, як вони можуть реалізувати прийняте шляхом консенсусу рішення у своєму повсякденному житті.

б) Зворотній зв'язок (5 хв.). Учасники діляться власними враженнями від роботи у досягненні консенсусу, озвучують моменти, які були для них цікавими та корисними, діляться емоціями від подібного формату роботи та ін.

3.3. Оцінка ефективності проведеної інтервенції

Базою для запровадження програми став Криворізький державний педагогічний університет. Щодо впровадження профілактичної програми, взагалі, пройти її було запропоновано навчальній групі ПНП-17. Адже наша програма розрахована на інтеграцію в навчальні дисципліни, то робота була вписана у контекст відвідування студентами зазначеної групи занять в університеті. Повністю увесь курс профілактичної програми відвідали 9 осіб. На початку та наприкінці проведення програми нами було реалізовано діагностику учасників за опитувальником «Шкала віри у паранормальне» Дж. Тобасика (в ад. Д. С. Григор'єва) та за опитувальником професійної ідентичності студентів-майбутніх психологів (У. С. Родигіна). Сирі дані, які були отримані від респондентів, що пройшли програму від початку до кінця, були обраховані узагальнені та систематизовані нами у вигляді таблиці 3.3.2, таблиці 3.3.3. та графіків, що подаються рис. 3.3.2 та рис. 3.3.3.

Сформулюємо статистичну гіпотезу для G-критерію знаків:

H_0 : між групами за обчислюваною ознакою немає математично-достовірної відмінності до та після інтервенції;

H_1 : між групами за обчислюваною ознакою існує математично-достовірна відмінність до та після інтервенції.

Таблиця 3.3.2.

**Порівняння рівня марновірності у вибірках до проведення
профілактичної програми та після неї**

Шкала віри у паранормальне (Дж. Тобасик)		
Код респондента	Загальний рівень марновірності до	Загальний рівень марновірності після
47SL	92	69
48ED	32	33
49ZA	108	73
50DA	106	90
51VF	121	110
52PL	98	53
53AN	95	79
54YB	140	120
55HV	82	60

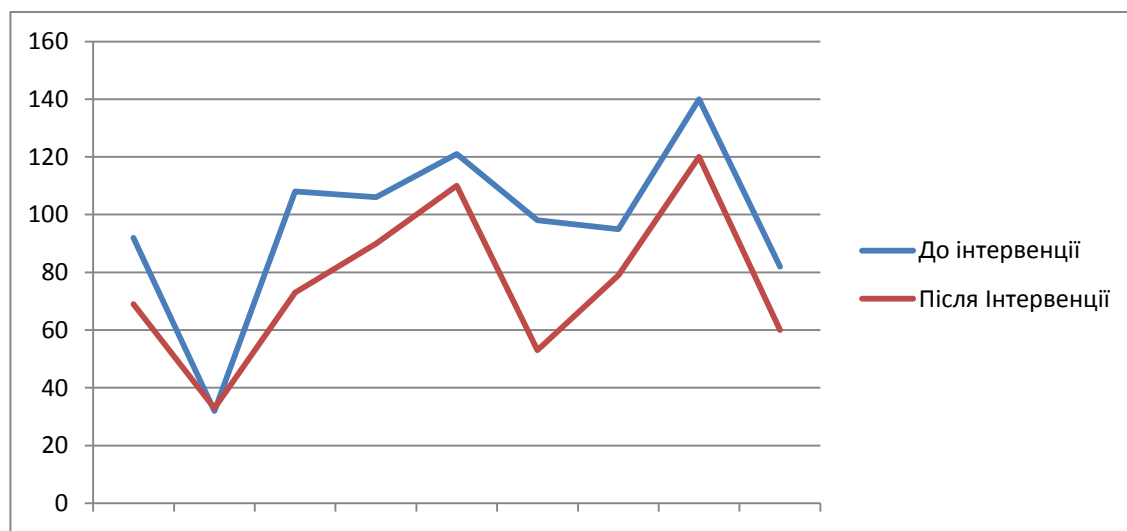

Рис. 3.3.2. Графічне представлення результатів за рівнем марновірності після проведення профілактичної програми

Як можна побачити з таблиці та графіку, у респондентів загальний рівень марновірності було знижено. За допомогою непараметричного G-критерію знаків нами було підтверджено дане положення та знайдено математично-достовірну відмінність між результатами до інтервенції та після неї – емпіричне значення критерію має зрушення у бік позитивних чисел у порівнянні з критичним значенням ($G_{\text{емп}}=1$ при $G_{\text{кр}}=0$ на $p<0,01$). Отже, приймається гіпотеза H_1 .

Таблиця 3.3.3.

Порівняння характеристик професійної ідентичності студентів до та після проведення профілактичної програми

Опитувальник професійної ідентичності студентів-майбутніх психологів (У. С. Родигіна)				
Код респондента	Переважає позитивних емоцій над негативними (до інтервенції)	Переважає активної позиції над пасивною (до інтервенції)	Переважає позитивних емоцій над негативними (після інтервенції)	Переважає активної позиції над пасивною (після інтервенції)
47SL	0	4	2	7
48ED	1	2	1	5
49ZA	7	12	13	11
50DA	9	10	9	10
51VF	17	8	17	12
52PL	-4	10	2	10
53AN	-7	-1	0	4
54YB	1	3	1	10
55HV	5	10	6	8

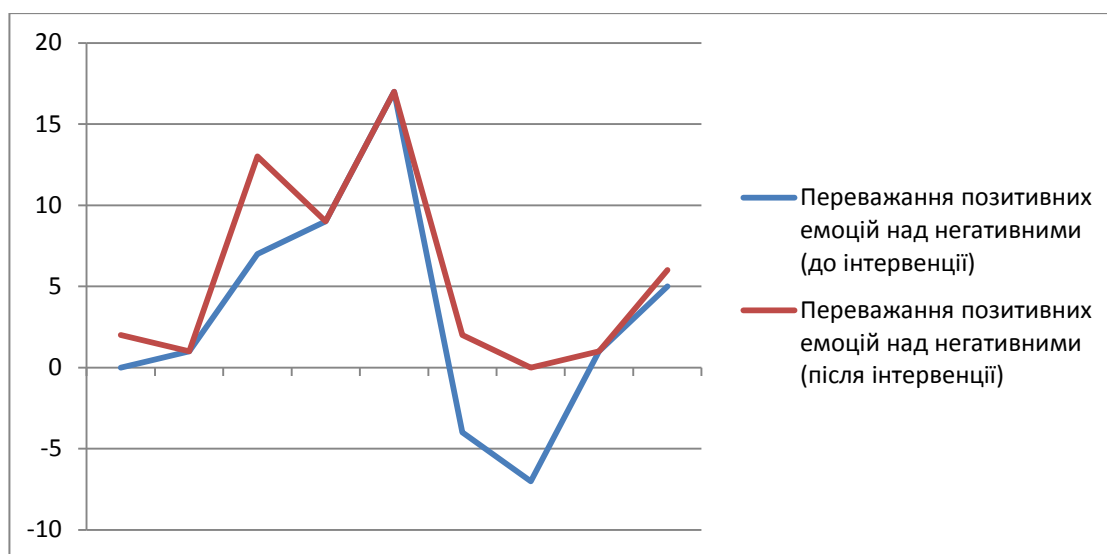

Рис. 3.3.3. Графічне представлення результатів за переважанням позитивних емоцій над негативними щодо фаху психолога після проведення профілактичної програми

Як можна побачити з таблиці 3.3.3. та графіку на рис. 3.3.3., у респондентів начебто було підвищено показники за шкалою «Переважає позитивних емоцій над негативними по відношенню до психологічного фаху». Але за допомогою непараметричного G-критерію знаків нами не було знайдено

математично-достовірної відмінності (здви́гів) між результатами до інтервенції та після неї за даною шкалою, адже емпіричне значення критерію не різниться від критичного ($G_{\text{емп}}=0$ при $G_{\text{кр}}=0$ на $p<0,01$). Отже, приймається гіпотеза H_0 .

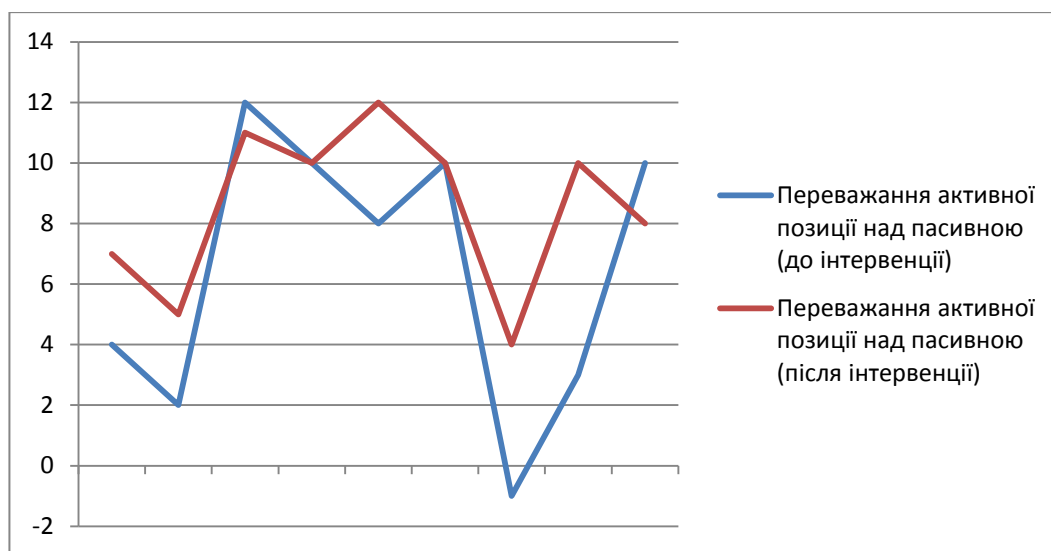

Рис. 3.3.4. Графічне представлення результатів переважання активної позиції над пасивною по відношенню до психологічного фаху після проведення профілактичної програми

Як можна побачити з таблиці 3.3.3. та графіку на рис. 3.3.4, у респондентів підвищився рівень за шкалою «Активної позиції по відношенню до психологічного фаху» після інтервенції. Ми також це підтвердили це за допомогою використання непараметричного G-критерію знаків, завдяки якому було знайдено математично-достовірну відмінність між результатами до інтервенції та після неї – емпіричне значення різниться від критичного в бік позитивних значень у порівнянні із критичним значенням ($G_{\text{емп}}=2$ при $G_{\text{кр}}=0$ на $p<0,01$). Отже, приймається гіпотеза H_1 .

Ми пояснюємо отримані результати, по-перше, тим, що наша програма не є корекційною та не орієнтована на глибокі психологічні зміни. По-друге, емоційне ставлення до психологічного фаху – більш глибокий особистісний конструкт, який підлягає зміні при систематичній внутрішній роботі та отриманню позитивного досвіду. По-третє, ефект підвищення активної позиції по відношенню до психологічного фаху, який спостерігається внаслідок нашої

профілактичної програми, може в майбутньому сприяти набуттю студентами фахового досвіду та сприятиме зміні емоційного ставлення до останнього.

Висновки до розділу 3

Задля апробації розробленої нами комплексної профілактичної програми щодо попередження викривлень професійної свідомості та закріплення марновірних уявлень у студентів-психологів, по-перше, проведено моделювання її структури. Відповідно, вона складається з наступних взаємопов'язаних структурних компонентів:

1) інформаційного, який полягає у формуванні в студентів-психологів уявлень про потенційні наслідки марновірності для ведення психологічної практики, орієнтування студентів на науковий підхід в майбутній роботі в якості фахівця психології;

2) психокорекційного компоненту, який спрямований на формування у студентів-психологів позитивної мотивації здобуття освітнього фаху психолога та позитивного емоційного ставлення по відношенню до власної професії.

По-друге, в якості основи профілактичної моделі покладено метод формування консолідованої громадської думки (досягнення консенсусу) та метод дискусії. Дані методи, за даними аналізу літературних джерел, сприяють активному залученню учасників у процес обговорення, розвитку критичного мислення, здатності аргументувати та відстоювати власну думку, поважати думку інших учасників, створюють відчуття причетності до вирішення питань, що обговорюються. Спираючись на зазначені особливості даних методів, вони, на нашу думку, є найбільш адекватними методами відповідно до поставлених нами цілей, а саме: попередження виникнення викривлень професійної свідомості та профілактику розвитку марновірності у студентів-психологів.

По-третє, ми планомірно запровадили розроблену комплексну профілактичну програму під час вивчення студентами навчальних дисциплін на вибірці студентів із додатковим профілем навчання «Психологія». Робота складалася з 7 занять по 45-90 хвилин кожна. Програма була впроваджена під час вивчення студентами фахових дисциплін в очному та, частково, дистанційному форматі.

По-четверте, ми провели оцінку ефективності впровадження профілактичної програми за психоідагностичними методиками: опитувальником професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. С. Родигіна); шкалою віри у паранормальне Дж. Тобасика (в адаптації Д. С. Григор'єва). Оцінка ефективності була реалізована на тих учасниках, які приймали участь у проходженні всіх занять профілактичної програми, вибірка яких склала 9 осіб (жінки). За результатами повторного діагностичного обстеження було встановлено, що у респондентів було знижено рівень марновірності, та підвищено рівень активного ставлення до психологічного фаху внаслідок прослуховування розробленого профілактичного курсу (емпіричне значення критерію має зрушення у бік позитивних чисел у порівнянні з критичним значенням ($G_{\text{емп}}=1$ при $G_{\text{кр}}=0$ на $p<0,01$), отже підтверджена гіпотеза H_1). У той самий час, нами не було виявлено значущих відмінностей в зміні емоційного ставлення респондентів до психологічного фаху, отже, за цим приймається гіпотеза H_0 . Тм не менш, зважаючи на зазначені результати, профілактичну програму можна вважати запровадженою вдало.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами нашого дослідження можна зробити наступні висновки:

По-перше, тема марновірства та марновірності є малодослідженою. Під марновірством слід розуміти різновид прикмети, особистісно, соціально, історично та культурно обумовлений у своєму виникненні та становленні, що містить у собі елементи віри у надприродні сили; правила, заборони та рекомендації по відношенню до певної ситуації, дотримання яких призводить до позитивного або негативного результату. Структурно марновірство складається із знаку (марновірної події), тлумачення знаку, та, інколи, марновірного ритуалу – сукупності дій, спрямованої на подолання наслідків марновірної події. Основними характеристиками марновірства є імперативність та відсутність об'єктивного зв'язку між знаком, тлумаченням та марновірним ритуалом. Марновірність – це особистісна якість, риса, що полягає у схильності дотримуватися марновірств, вірити у марновірства, отримувати та використовувати марновірний досвід. Марновірність може бути пов'язана із високою навіюваністю, низькою критичністю мислення, інтелектуальною пасивністю, екстернальним локусом контролю, тривожністю, соціофобічними проявами. Марновірність є досить розповсюдженою рисою в українському суспільстві; з віком має тенденцію до посилення; є дещо вищою у представників жіночої статі. Механізм роботи марновірств та їх «справдження» можна пояснити через феномени ефекту Розенталя та когнітивні викривлення. З психоаналітичної точки зору, марновірність бере свій початок із придушених агресивних потягів індивіда, а марновірство саме по собі може бути шляхом задоволення своїх актуальних потреб без докладання власних зусиль за допомогою магічного посередника. Професійна свідомість – це форма суспільної свідомості, в якій містяться основні соціальні вимоги, ідеали щодо певної професії. Професійна ідентичність – це професійний «Я-образ», що

включає в себе стереотипи та унікальність власного «Я», усвідомлення власної тотожності із професійним образом «Я». Професійна ідентичність є центральною складовою професійної свідомості, тому вивчення професійної ідентичності дозволяє оцінити сформованість професійної свідомості.

По-друге, за результатами емпіричного дослідження було встановлено, що найрозповсюдженішими марновірними віруваннями серед студентів є традиційні релігійні вірування та віра у чаклунство. Найменш поширеними є віра у марновірства. Студенти відзначили, що віра у марновірні уявлення вперше з'явилася в них у дитинстві (дошкільний та молодший шкільний вік) під впливом дорослих, яких вони вказали в якості основного чинника формування марновірності. Професія психолога для студентів-психологів найбільше асоціюється із професією психотерапевта, педагога, психіатра. Студенти-психологи навели негативні асоціації із професією психолога: шахрай, аферист, співпляшківець, та «професію» гадалки, що зовсім не характерно для студентів із додатковим профілем навчання «Психологія». Для студентів із додатковим профілем навчання «Психологія» професія психолога асоціюється із лікарем, психотерапевт та психіатр в них майже не представлені. Студенти-психологи демонструють незначні зміни у характері марновірних уявлень протягом життя (кількість марновірних та немарновірних осіб в означеному минулому та теперішньому приблизно однакова), у той самий час як студенти із додатковим курсом навчання «Психологія» відзначають певні зміни у марновірних уявленнях (зменшення рівня марновірності у теперішньому у порівнянні із минулим). Студенти без додаткового профілю навчання «Психологія» засвідчують у нашому дослідженні явне зниження рівня марновірності з часом.

По-третє, за результатами математичного аналізу результатів емпіричного дослідження нами було встановлено, що віра у чаклунство, екстраординарні форми життя пов'язана із негативними емоціями по відношенню до своєї професії та пасивним ставленням до надбаної професії. У нашому дослідженні не було виявлено зв'язку між поглибленим вивченням

психології та низьким рівнем марновірності серед студентів. За рівнем марновірності, характером марновірних уявлень та рівнем сформованості професійної ідентичності студенти-психологи, студенти із додатковим курсом навчання «Психологія» та студенти без додаткового курсу навчання «Психологія» не різняться.

По-четверте, ми розробили комплексну профілактичну програму щодо попередження викривлень професійної свідомості у студентів-психологів. В основі нашої програми лежить метод досягнення консенсусу та метод дискусії, які, у свою чергу, сприяють активному залученню учасників у процес обговорення, розвитку критичного мислення, здатності аргументувати та відстоювати власну думку, поважати думку інших, створюють відчуття причетності до вирішення питань, що обговорюються. Саме це робить дані методи найбільш адекватними для досягнення поставленої нами мети профілактичної програми, а саме: сприяти формуванню у студентів-психологів активної позиції та позитивних емоцій по відношенню до професійного фаху, що набувається; ознайомлення студентів із можливою шкодою втручання марновірних практик та уявлень у їх майбутню професійну діяльність.

По-п'яте, ми апробували профілактичну програму на вибірці студентів 18-22 років та здійснили оцінку її ефективності. Профілактична програма складалася з 7 занять по 45-90 хвилин кожна. Після проходження профілактичної програми студентами було математично-достовірно встановлено, що в учасників дещо знизився загальний рівень марновірності та підвищились показники за активною позицією по відношенню до психологічного фаху. Це вказує на вдале запровадження профілактичної програми. У той самий час, емоційне ставлення студентів-психологів до власного фаху залишилося без математично-достовірних змін. Ми пояснюємо це тим, що зміна емоційного ставлення потребує більш тривалого часу завдяки отриманню позитивного досвіду фахового функціонування. У той самий час, ефект підвищення активної позиції по відношенню до психологічного фаху може сприяти отриманню цього самого досвіду.

По-шосте, ми підтвердили нашу вихідну гіпотезу про те, що впровадження комплексної профілактичної програми щодо превенції викривлень та міфологізації професійної свідомості та виникнення пасивної позиції по відношенню до власної професії у студентів-психологів є ефективним за умови застосування методу досягнення консенсусу.

Завдання дослідження виконані, оскільки:

1) на основі вивчення наукової літератури, проаналізовано та узагальнено інформацію з проблеми феномена марновірства;

2) організовано і проведено емпіричне дослідження марновірних уявлень студентів-психологів, студентів із додатковим курсом навчання «Психологія» та студентів без додаткового курсу навчання «Психологія»; емпіричне дослідження характеристик професійної ідентичності студентів-психологів та студентів із додатковим курсом навчання «Психологія»;

3) за результатами математичного аналізу описано різницю між характером марновірних уявлень студентів; зв'язок між марновірними уявленнями та характеристиками професійної ідентичності; зв'язок між характеристиками професійної ідентичності студентів-психологів та студентів із додатковим профілем навчання «Психологія»; опрацювали статистичні гіпотези;

4) розроблено комплексну профілактичну програму попередження викривлень професійної свідомості, появи та розвитку марновірних уявлень у студентів-психологів;

5) апробовано програму на вибірці студентів із додатковим профілем навчання «Психологія», віднайшли математично-достовірні показники щодо вдалого впровадження профілактичної програми;

6) підтверджено вихідну гіпотезу про ефективність розробленої програми із використанням методу досягнення консенсусу.

Отже, мету та завдання нашого дослідження досягнуто та реалізовано в повному обсязі. В перспективі ми плануємо розширити програму на інші профілі навчання та апробувати її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапкина Т. А., Белова О. В. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т. М.: Межд. отношения, 2009. Т. 4. С. 279-280.
2. Агапкина Т. А. Петрухин В. Я. Виноградова Л. Н., Толстая С. М. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Изд. 2-е. М.: Международные отношения. 2002. 512 с.
3. Акбирова Р. Р. Сибгатулина Л. Р. Сравнительный анализ суеверности и веры в паранормальное у здоровых людей и больших с невротическими и депрессивными расстройствами. URL: https://kurskmed.com/upload/departments/psychology_of_health/news/конференция_VII_конференция/Часть_1.pdf#page=19 (дата звернення: 13.06.2020).
4. Акбирова Р. Р., Сибгатуллина Л. Р. Особенности веры в сверхъестественное у студентов гуманитарного и естественно-научного направлений подготовки. Фундаментальные и прикладные исследования современной психологии: результаты и перспективы развития. Москва: «Институт психологии РАН». 2017. С. 63-638.
5. Акопов Г. В. Классическая и/или неклассическая психология сознания. Методология и история психологии. 2009. №. 1. С. 130-136.
6. Акопов Г.В. Психологические аспекты формирования профессионального сознания студентов. Роль высшей школы в проведении реформы общеобразовательной и профессиональной школы: зб. тезисов междунар. науч.-практ. г. Куйбышев, 1986. С. 63–71.
7. Александров А. А. Интегративная психотерапия. СПб.: Питер. 2009. 352 с.
8. Ангеловский А. А. Анализ понятий профессия, профессиональное сознание, профессиональная деятельность, профессионализм. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2010. Т. 12. №. 5-2.

9. Ангеловский А. А. Профессиональное сознание личности: понятие и структура. *Сибирский педагогический журнал*. 2010. №. 5. С. 35-45.
10. Андриюшкова Н. П. Особенности выраженности суеверности и представлений на природу суеверий на разных возрастных этапах. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2018. № 1. С. 85-89.
11. Андриюшкова Н. П. Проявление коллективного бессознательного в массовидных явлениях. URL: http://donnu.ru/public/files/2019_Международная_н.-пр.конф..pdf#page=43 (дата звернения: 04.08.2020).
12. Андриюшкова Н. П. Психологические аспекты обращения к суевериям. *Психолого-педагогические науки / под общ. ред. проф. С. В. Беспаловой: материалы международной научной конференции студентов и молодых ученых*. Краматорск. 2017. Т.6. С. 5-7.
13. Андриюшкова Н. П. Психологические факторы суеверности у молодежи. *Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология*. 2016. №. 3 (27).
14. Ардашев Р. Г. Иррациональность общественного сознания. *Гуманитарный вектор*. 2020. Т. 15. №. 2.
15. Ардашев Р. Г. Суеверия в жизни современных студентов: иррациональные стратегии сознания. *Социология*. 2020. №. 3.
16. Бастракова Н. С. Методы активного социально-психологического обучения: учебное пособие. учебное пособие. Екатеринбург: Рос. гос. проф.-пед. ун-т. 2014. 265 с.
17. Берн Э. Познай себя. О психиатрии и психоанализе - для всех, кто интересуется. Екатеринбург: Литур. 1999. 368 с.
18. Гарбузова Г. В. Процесс формирования профессиональной идентичности студентов. *Известия Российского государственного педагогического университета им. АИ Герцена*. 2007. Т. 18. №. 44.
19. Гарбузова Г. В. Формирование социально-профессиональной идентичности студента в условиях современного профессионального образования. *Международный научный журнал*. 2016. №1. С. 90-97.

20. Григорьев Д. С. Адаптация и валидизация шкалы веры в паранормальное Дж. Тобасика. *Социальная психология и общество*. 2015. Т. 6. №. 2. С. 132-145.
21. Губский Е. Ф., Кораблева Г. Б. Лутченко В.А. Краткая философская энциклопедия. Москва: «Прогресс». 1994. 576 с.
22. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. URL: <http://slovardalja.net/> (дата звернення: 10.05.2020).
23. Демоз Л. Психоистория. Издательство: Феникс (Ростов-на-Дону). Серия: Классики психологии XX века. 2000. Год издания: 2000. 512.
24. Ермолин В. В. Предпосылки формирования профессионального призвания. Ростов на-Дону. 1974. 165 с.
25. Ефремова О. И. Мифологизированные компоненты профессионального сознания будущих психологов образования и их коррекция. *Концепт*. 2013. №. 5.
26. Зеер Э. Ф. Психология профессий. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25760042> (дата звернення: 26.06.2020).
27. Измоденова Н. Н. Суеверия как способ жизнедеятельности образованных групп населения. *Труды Кольского научного центра РАН*. №. 6.
28. Иванченко С. М. Методи формування консолідованої громадської думки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2015. №. 35. С. 281-291.
29. Иванченко С. М. Використання методу знаходження консенсусу в освітньому середовищі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Т.4. С. 183 – 187.
30. Иванченко С. М. Методи формування консолідованої громадської думки. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. Нац. акад. пед. наук України, Інститут соц. та політ. психології. Київ. 2015. С. 281-291.
31. Карандашев В. Н. Методика преподавания психологии: учебное пособие. СПб.: Питер. 2005. 250 с.

32. Кипнис М. Ш. Большая книга лучших игр и упражнений для любого тренинга. М.: АСТ. 2016. 637 с.
33. Климов Е. А. Психология профессионала. М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МО-ДЭК», 1996- 400 с.
34. Колесникова Л.Д. Формирование профессиональной и личностной идентичности студентов-психологов при помощи активных методов обучения. *Вестник ТГУ*. 2006. Вып. 3.
35. Леви-Брюль Л. Первобытный менталитет. URL: <https://www.twirpx.com/file/1305315/> (дата звернения: 16.06.2020).
36. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии: учебное пособие. URL: <https://www.twirpx.com/file/82265/> (дата звернения: 20.06.2020).
37. Мюллер М. От слова к вере. Религия, как предмет сравнительного изучения. URL: <http://www.read.in.ua/book231880/> (дата звернения: 24.05.2020).
38. Настольная книга по консенсусу. Москва: Радикальная Теория и Практика. 2014. 248 с.
39. Панина Т. С. Современные способы активизации обучения. URL: <https://www.twirpx.com/file/237781/> (дата звернения: 07.06.2020).
40. Попов В. С. Проблемы происхождения суеверий. *Аналитика культурологии*. 2011. №. 20.
41. Родыгина У.С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов. URL: https://psyjournals.ru/psyedu/2007/n4/Rodygina_full.shtml (дата звернения: 08.06.2020)
42. Родыгина У. С. Психологические особенности студентов с различным уровнем профессиональной идентичности. *Вестник Костромского государственного университета*. 2007. Т. 13. №. 1.
43. Родыгина У.С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов. *Психологическая наука и образование*. 2007. Т. 12. № 4. С. 39–51.

44. Романюк Д. А. Психологический анализ одного суеверия. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. №. 3. С. 447-451.
45. Савицька. О. В. Психологічний тренінг як засіб розвитку та психокорекції професійної свідомості студентів. URL: <http://visnyk-biol.uzhnu.edu.ua/index.php/2227-6246/article/view/156881> (дата звернення: 18.08.2020)
46. Садова Т. С. Народная примета как текст: лингвистический аспект. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25979048> (дата звернення: 19.02.2020).
47. Садова Т.С. Народная примета как текст и проблемы лингвистики фольклорного текста. Дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 СПб., 2004.
48. Саенко Ю. В. Психологические аспекты изучения суеверий. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=19134398> (дата звернення: 20.08.2020).
49. Саенко Ю. В. Психологические аспекты суеверий и суеверности. *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион*. 2005. №. S6.
50. Саенко Ю. В. Суеверия современных студентов. URL: <http://voppsy.ru/issues/2004/044/044122.html> (дата звернення: 20.08.2020).
51. Столяренко О.Б. Психология личности. URL: <https://www.twirpx.com/file/748793/> (дата звернення: 01.09.2020).
52. Строгальщикова М. Ю. Опыт исследования страха как основы суеверия. *Российский научный журнал*. 2011. №. 6. С. 251-256
53. Строгальщикова М. Ю. Социально-психологические особенности феномена суеверия: автореф. дис. URL: <http://psy.msu.ru/science/autoref/strogalshikova.pdf> (дата звернення: 28.08.2020).
54. Терно С. О. Развитие критического мышления старшоклассников у процесі навчання історії. URL: https://www.academia.edu/4957527/Терно_С_О_Розвиток_критичного_мислення_старшоклассников_у_процесі_навчання_історії_С_О_Терно_Запоріжжя_Запорізький_національний_університет_2011_275_с (дата звернення: 29.08.2020).
55. Ушаков Д. Н. Словарь. URL: <https://glosum.ru/Значение-слова-Суеверие> (дата звернення: 05.05.2020).

56. Фаттахова Н. Н. Семантика и синтаксис народных примет в русском и татарском языках: сопоставительный аспект: дис. ... докт. фил. наук. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=19182545> (дата звернення: 12.07.2020).

57. Фаттахова Н. Н. Функционирование целевых конструкций в народных приметах. *Филология и культура*. 2013. №. 3.

58. Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика. URL: http://www.koob.ru/vopel/technology_training (дата звернення: 19.07.2020).

59. Фрейд З. Введение в психоанализ / пер. с нем. Г. В. Барышниковой. 2-е изд. Харьков: Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга». 2015. 480 с.

60. Фрейд З. Психология бессознательного: сборник произведений. Москва: Просвещение. 1989. 447 с.

61. Фромм Э. Бегство от свободы / под ред. П. С. Гуревич. Москва: Прогресс. 1990. 272 с.

62. Хосаев И. М. Исследование психологических факторов феномена суеверия. URL: <https://aeterna-ufa.ru/sbornik/NK154-4.pdf#page=182> (дата звернення: 20.06.2020).

63. Шевченко Н. Ф. Навчально-професійна настанова в структурі професійної свідомості майбутніх фахівців. URL: <http://es-journal.in.ua/index.php/2227-6246/article/view/157783> (дата звернення: 16.06.2020).

64. Шевченко Н. Ф. Професійна свідомість практичного психолога: структура та специфіка функціонування. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/1810-2131/article/view/122317> (дата звернення: 16.06.2020).

65. Шевченко Н. Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2006/06snfsvo.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 16.06.2020).

66. Conklin E. S. Superstitious Belief and Practice Among College Students. URL: <http://www.jstor.org/stable/1413662> (дата звернення: 15.04.2020).
67. Gilliland A. R. A Study of the Superstitions of College students. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1930-03072-001> (дата звернення: 15.04.2020).
68. Grimmer M. R. & White K. D. (1992) Nonconventional Beliefs Among Australian Science and Nonscience Students, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00223980.1992.10543385> (дата звернення: 16.04.2020).
69. Levitt, E. E. Superstitions: twenty-five years ago and today. URL: <https://www.jstor.org/stable/1418765> (дата звернення: 16.04.2020).
70. Nixon H. K. - Popular answers to some psychological questions. URL: <https://www.jstor.org/stable/1414166> (дата звернення: 17.04.2020).
71. Vernon T., Williams R. J. I. Unsubstantiated Beliefs Among Beginning Psychology Students: 1925, 1952, 1983. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2466/pr0.1986.58.2.383> (дата звернення: 17.04.2020).

Додаток А

Результати вивчення марновірності студентів-психологів за шкалою

Дж. Тобасика (чисті психологи)

№	Традиційна релігійна віра	Псі-здібності	Чаклунство	Марновірства	Спіритизм	Екстраординарні форми життя	Передбачення	Загальний рівень марновірності
1	11	11	14	3	10	14	11	74
2	25	25	23	14	26	17	22	152
3	7	10	4	3	4	3	4	35
4	7	10	4	3	4	3	4	35
5	4	7	14	5	10	7	13	60
6	17	17	17	14	17	9	14	105
7	25	10	28	15	15	21	13	127
8	7	4	11	3	7	6	9	47
9	19	16	15	15	20	11	14	110
10	9	6	10	7	10	9	4	55
11	15	10	8	6	9	8	12	68
12	15	15	20	13	18	10	11	102
13	18	13	24	5	13	11	23	107
14	16	14	26	21	28	12	23	140
15	24	8	20	13	20	12	22	119
16	11	10	4	3	8	11	7	54
17	27	14	16	6	12	10	9	94
18	17	13	17	9	19	6	13	94
19	10	9	4	3	5	6	8	45
20	20	9	10	10	10	6	12	77
21	25	10	24	10	20	6	17	112
22	12	5	20	6	8	9	11	71
23	28	28	28	19	22	17	16	158
24	12	5	20	6	8	9	11	71
25	17	14	18	6	13	6	16	90
26	16	5	15	12	16	12	10	86
27	10	10	7	3	7	6	4	47
28	16	7	8	6	8	6	8	59
29	8	8	12	5	15	9	8	65
30	16	7	13	3	8	6	13	66
31	11	12	8	6	10	9	8	64
32	5	8	4	3	5	18	4	47
33	14	6	13	6	16	8	16	79
34	18	9	12	10	10	6	12	77
35	10	7	8	5	8	12	8	58
36	22	20	24	11	22	16	20	135

Додаток Б

**Результати вивчення марновірності студентів із додатковим курсом
навчання «Психологія» за шкалою Дж. Тобасика**

№	Традиційн а релігійна віра	Псі- здібнос ті	Чаклунст во	Марновірс та	Спіритиз м	Екстраордина рні форми життя	Передбач ення	Сума
1	16	13	16	6	15	12	14	92
2	4	5	8	4	4	3	4	32
3	16	12	21	12	19	11	17	108
4	21	13	19	5	21	8	19	106
5	23	18	13	10	24	21	12	121
6	19	15	16	8	15	12	13	98
7	10	8	21	15	14	10	17	95
8	26	22	21	13	22	13	23	140
9	18	9	16	8	16	5	10	82
10	16	14	16	7	14	12	16	95
11	20	12	20	12	15	11	17	107
12	19	19	20	15	15	10	20	118
Су ма	208	160	207	115	194	128	182	

Додаток В

**Таблиця результатів вивчення марновірності студентів без
додаткового курсу навчання «Психологія» за шкалою Дж. Тобасика**

№	Традиційна релігійна віра	Псі-здібності	Чаклунство	Марновірства	Спіритизм	Екстраординар ні форми	Передбачення	Сума
1	21	16	17	12	22	11	21	120
2	11	11	15	6	9	8	9	69
3	23	11	16	15	20	10	18	113
4	10	7	9	4	9	8	6	53
5	17	7	12	6	16	7	14	79
6	17	9	8	5	14	14	6	73
7	5	5	4	3	4	8	4	33
8	4	6	4	3	6	9	4	36
9	16	12	20	4	13	20	9	94
10	17	12	17	5	9	16	14	90
Сума	141	96	122	63	122	111	105	

Додаток Г

Таблиця результатів вивчення характеру професійної ідентичності студентів-психологів за методикою Родигіної У. С. (чисті психологи)

№	Позитивні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини в даній професії	Негативні емоції, пов'язані з незадоволенням потреб людини в даній професії	Позиція активного ставлення студента до професії, що набувається	Позиція пасивного ставлення студента до професії, що набувається	Переважають позитивні емоції над негативними	Переважають активної позиції над пасивною
1	18	18	18	14	0	4
2	23	14	21	12	9	9
3	23	14	22	12	9	10
4	23	14	22	12	9	10
5	15	16	15	14	-1	1
6	20	18	22	12	2	10
7	8	26	12	18	-18	-6
8	19	12	24	11	7	13
9	21	17	22	14	4	8
10	16	18	20	7	-2	13
11	18	12	18	12	6	6
12	21	17	21	14	4	7
13	22	19	16	17	3	-1
14	19	23	18	16	-4	2
15	25	12	24	13	13	11
16	30	6	20	11	24	9
17	16	18	17	16	-2	1
18	18	16	22	15	2	7
19	24	10	23	11	14	12
20	22	14	19	14	8	5
21	25	14	22	13	11	9
22	13	20	15	11	-7	4
23	21	18	24	20	3	4
24	13	20	15	11	-7	4
25	20	19	21	16	1	5
26	20	15	22	8	5	14
27	18	20	22	16	-2	6
28	12	18	21	10	-6	11
29	11	22	14	16	-11	-2
30	17	16	24	14	1	10
31	20	15	21	14	5	7
32	18	15	19	12	3	7

Г.1. Продовження таблиці результатів вивчення характеру професійної ідентичності студентів-психологів за методикою Родигіної У.

С. (чисті психологи)

33	22	17	21	15	5	6
34	21	15	22	14	6	8
35	23	18	18	15	5	3
36	17	20	13	13	-3	0

Додаток Д

Таблиця результатів вивчення характеру професійної ідентичності студентів-психологів за методикою Родигіної У. С. (БП, ПНП)

№	Позитивні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини в даній професії	Негативні емоції, пов'язані з незадоволенням потреб людини в даній професії	Позиція активного ставлення студента до професії, що набувається	Позиція пасивного ставлення студента до професії, що набувається	Переважають позитивних емоцій над негативними	Переважають активної позиції над пасивною
1	17	17	21	17	0	4
2	20	19	17	15	1	2
3	24	17	22	10	7	12
4	23	14	20	10	9	10
5	26	9	18	10	17	8
6	15	19	21	11	-4	10
7	12	19	15	16	-7	-1
8	20	19	19	16	1	3
9	20	15	20	10	5	10
10	19	19	19	15	0	4
11	14	19	18	15	-5	3
12	13	21	14	12	-8	2

Додаток Е

Таблиця результатів обстеження за методикою Клімова

№	Кількість названих професій	
	Студенти-психологи	Студенти із додатковим курсом навчання «Психологія»
1	4	2
2	2	5
3	0	6
4	0	3
5	0	1
6	3	4
7	1	4
8	2	3
9	5	2
10	4	3
11	1	1
12	2	2
13	1	-
14	2	-
15	3	-
16	3	-
17	2	-
18	2	-
19	2	-
20	2	-
21	3	-
22	0	-
23	0	-
24	0	-
25	1	-
26	2	-
27	3	-
28	2	-
29	2	-
30	0	-
31	3	-
32	3	-
33	1	-
34	1	-
35	2	-
36	2	-
Середнє арифметичне	1,83	3

Додаток Ж

Продовження програми профілактики розвитку марновірних уявлень та викривлень професійної свідомості студентів-психологів

Заняття 5. «Психологічний портрет марновірного та немарновірного психолога»

Мета: визначити основні риси, які можуть бути пов'язані із марновірністю, як особистісною рисою; стимулювати рефлексію учасників щодо власної марновірності; посилити активне ставлення студентів та позитивні емоції по відношенню до психологічного фаху.

Обладнання: аркуші паперу; елементи одягу та побутових речей, які асоціюються із працівниками окультного бізнесу (буси, хустки, гральні карти або карти таро, свічі, тощо), олівці, ручки; сувенірні гроші; папірці із ролями для жеребу; коробка або шляпа для жеребу, крейда, дошка.

1) Зіпсований факс (10 хв.). Учасники сідають в ряд один за одним. Останній учасник малює на спині людини, що сидить попереду нього, картинку. Гравець, який отримав повідомлення, повинен максимально точно повторити його на спині сидить попереду. Перший гравець в ряду, отримавши повідомлення, малює його на папері або дошці. Після цього порівнюються малюнки першого і останнього гравців і виявляється, на яких учасників гри факс дав збій. Перед наступним раундом все гравці повинні помінятися місцями. В якості малюнків можуть бути використані геометричні фігури, букви і невеликі слова, різні символи (значок долара, євро, амперсant, копірайт).

Починати гру бажано з простих геометричних картинок. Для того, щоб гра проходила динамічніше, можна заздалегідь, потай від учасників гри, заготовити малюнки для передачі.

Можна провести командний варіант гри - всі учасники діляться на команди по 5-8 чоловік і одночасно передають малюнок. Перемогла вважається команда, чий результуючий малюнок найбільш близький до вихідного.

Ж.1. Продовження програми профілактики розвитку марновірних уявлень та викривлень професійної свідомості студентів-психологів

2) Рольова гра «Ярмарок психологів» (30 хв.). Учасники розміщують столи в лінію. Поділяються на 9 груп: 8 груп психологів та 1 група клієнтів. Група клієнтів на декілька хвилин покидає кімнату.

Інструкція для «Клієнтів»: зараз, коли ви зайдете до кімнати, ви матимете обрати для себе того психолога, який вам найбільше сподобається та до якого ви би звернулися за допомогою. Намагайтеся вести себе, як справжні клієнти: розпитуйте про специфіку роботи кожного «фахівця», та усе, що вас би зацікавило в якості клієнта. Якщо ви захочете отримати «консультацію» у якогось «фахівця», залиште йому суму, яку він у вас запрохає. Якщо ви захочете отримувати консультації лише у нього – залиште йому усі ваші «гроші». Ви можете залишити сувенірні гроші декільком «спеціалістам».

Інструкція для «Психологів»: Ви маєте за вибором або жеребом розіграти фахівців психологічної галузі, що мають певний світогляд: 1 група буде розігрувати психолога, який не вірить у марновірства; 8 інших груп будуть розігрувати наступні ролі: психолог із традиційними релігійними віруваннями (наприклад, православний психолог); психолог, що презентує себе в якості того, що володіє екстрасенсорними здібностями; психолога-чаклуна; психолога, що вірить у марновірства та взаємопов'язаність усіх речей у світі; психолога, який захоплений спіритизмом; психолога, що вірить в екстраординарні форми життя; психолога, що пророчить (наприклад, психолога-таролога, психолога-астролога) (перелік вірувань за методикою Дж. Тобасика). Вашою задачею є привернути увагу «Клієнтів» до власних послуг, дати ціну вашим послугам та зацікавити їх у тому, щоб вони звернулися до вас за консультацією та заплатили вам. Ви маєте у групі обговорити ваш образ, стратегію, та обрати 1 члена із вашої групи, хто буде розігрувати роль. Виграє та група, що збрала більше всього коштів. Можете використати прикраси, які є в кабінеті, щоб підкреслити ваш образ.

Ж.2. Продовження програми профілактики розвитку марновірних уявлень та викривлень професійної свідомості студентів-психологів

3) Обговорення (10 хв.). Визначається переможець у рольовій грі. Група «Клієнтів» дає зворотній зв'язок щодо того, чому той чи інший спеціаліст їм сподобався. Група «Психологів» ділиться, як їм було в тій чи іншій ролі, що допомогло їм переконати клієнтів до них звернутися, що стало на заваді.

4) Створення портрету марновірного та немарновірного психолога (15 хв.) Учасники поділяються на 2 групи, розміщуються по колах, та на основі рольової гри та власних міркувань намагаються виокремити ті особистісні риси, які мають бути притаманні для марновірного (1 група) або немарновірного (2 група) психолога. Потім дискутують, що є між ними спільного та відмінного, які є переваги та недоліки.

6) Зворотній зв'язок (5 хв.). Учасники діляться власними враженнями від роботи, озвучують моменти, які були для них цікавими та корисними, діляться емоціями від роботи та ін.

Заняття 6. «Марновірство та психологія: шкода чи користь?»

Мета: досягнути консенсус у позиції щодо користі або шкоди марновірств та віри у марновірні уявлення для особистості психолога та його психологічної практики; стимулювати активну позицію студентів по відношенню до своєї професії.

Обладнання: ручки, олівці, аркуші А4, плакат із правилами та принципами роботи методу досягнення консенсусу, дошка, крейда.

1) Нагадування про метод консенсусу (10 хв.). Ведучий нагадує учасникам про метод досягнення консенсусу, озвучує основні принципи проведення методу досягнення консенсусу, правила роботи, прийняття та блокування рішень.

2) Визначення порядку денного (15 хв.). Учасники розміщуються по колу. Ведучий отримує роль фасилітатора та активно заохочує учасників до співпраці. Він пропонує учасникам винести до обговорення питання щодо теми марновірства та його користі або шкоди для психологічної практики, які

Ж.3. Продовження програми профілактики розвитку марновірних уявлень та викривлень професійної свідомості студентів-психологів

цікавлять студентів. Учасники по черзі пропонують питання, доповнюють або корегують форму питань. Коли питання та їх форма узгоджені – ведучий записує їх на дошці.

3) Дискусія щодо питань порядку денного (20 хв.). Учасники по черзі висувають свої ідеї та думки щодо озвучених питань, визначають спірні моменти. Ведучий стежить, щоб під час обговорення з боку учасників не відбувалося тиску та маніпуляцій, щоб переконати інших у власній точці зору, м'яко нівелює подібні спроби.

4) Прийняття рішення (20 хв.). Коли всі учасники висловили свої ідеї та зауваження, ведучий просить озвучити спільне бачення студентами щодо певного питання. Потім він пропонує кожному учаснику на аркуші паперу відзначити від 1 до 10 власну згоду із спільним рішенням групи щодо питання. Якщо певного учасника щось не влаштовує – він може блокувати прийняття рішення задля його корекції учасниками групи так, щоб воно влаштовувало також і його. Так відбувається щодо кожного питання. Коли по кожному питанню прийнято колективне рішення, відбувається прийняття учасниками консенсусу щодо обговорюваної теми в цілому.

5) Втілення рішення у життя (10 хв.). Учасники обговорюють, як вони можуть реалізувати прийняте шляхом досягнення консенсусу рішення у своєму професійному становленні та майбутній психологічній практиці.

6) Зворотній зв'язок (5 хв.). Учасники діляться власними враженнями від роботи у досягненні консенсусу, озвучують моменти, які були для них цікавими та корисними, діляться емоціями від подібного формату роботи та ін.

Заняття 7. «Підбиття підсумків»

Мета: узагальнити досвід, отриманий учасниками під час занять, досягнути консенсусу щодо феномену марновірства в цілому, з опорою на ті знання, які отримали учасники під час проходження програми профілактики.

Ж.4. Продовження програми профілактики розвитку марновірних уявлень та викривлень професійної свідомості студентів-психологів

Обладнання: аркуші А4, олівці, ручки, опитувальники, які студенти заповнювали на початку профілактичної роботи.

1) Ревізія опитувальника (15 хв.). Студентам повторно роздаються ними опитувальники Дж. Тобасика та У. С. Родигіної. Психолог прохає повторно відповісти на запитання в опитувальниках, та надати власний коментар щодо змін. Відбувається обговорення. Психолог збирає опитувальники.

2) Визначення порядку денного (10 хв.). Учасники розміщуються по колу. Ведучий отримує роль фасилітатора та активно заохочує учасників до співпраці. Він пропонує учасникам винести до обговорення питання щодо феномену марновірства в цілому, які цікавлять студентів, та які виникли під час участі у профілактичному курсі. Учасники по черзі пропонують питання, доповнюють або корегують форму питань. Коли питання та їх форма узгоджені – ведучий записує їх на дошці.

3) Дискусія щодо питань порядку денного (15 хв.). Учасники по черзі висувують свої ідеї та думки щодо озвучених питань, визначають спірні моменти. Ведучий стежить, щоб під час обговорення з боку учасників не відбувалося тиску та маніпуляцій, щоб переконати інших у власній точці зору, м'яко нівелює подібні спроби.

4) Прийняття рішення (20 хв.). Коли всі учасники висловили свої ідеї та зауваження, ведучий просить озвучити спільне бачення студентами щодо певного питання. Потім він пропонує кожному учаснику на аркуші паперу відзначити від 1 до 10 власну згоду із спільним рішенням групи щодо питання. Якщо певного учасника щось не влаштовує – він може блокувати прийняття рішення задля його корекції учасниками групи так, щоб воно влаштовувало також і його. Так відбувається щодо кожного питання. Коли по кожному питанню прийнято колективне рішення, відбувається досягнення учасниками консенсусу щодо обговорюваної теми в цілому.

Ж.5. Продовження програми профілактики розвитку марновірних уявлень та викривлень професійної свідомості студентів-психологів

5) Втілення рішення у життя (5 хв.). Учасники обговорюють, як вони можуть реалізувати досягнуте шляхом консенсусу рішення у своєму повсякденному та професійному житті.

6) Зворотній зв'язок (5 хв.). Учасники діляться власними враженнями від роботи в цілому під час профілактичного курсу, щодо досягнення консенсусу з приводу феномену марновірства, озвучують моменти, які були для них цікавими та корисними, діляться емоціями.

Додаток 3

**Асоціативне коло професій студентів-психологів та педагогів, що
опановують додаткову спеціальність «Психологія»**

Професія	Кількість виборів професії	Професія	Кількість виборів професії
Психотерапевт	9	Лікар	6
Вчитель/Педагог	9	Слідчий	2
Психіатр	8	Вихователь	2
Соціальний робітник	5	Вчитель	2
Коуч	3	Соціальний робітник	2
Лікар	3	Коуч	2
Вихователь	2	Консультант	1
Сексолог	2	Художник	1
Лікар	2	Скульптор	1
Аферист	2	Дизайнер	1
Маркетолог/Рекламщик	2	Письменник	1
HR-менеджер	2	Робітник медичної сфери	1
Робота, пов'язана із спілкуванням	2	Юрист	1
Священик	1	Менеджер	1
Педагогіка	1	Продавець	1
Консультант	1	Адміністратор	1
Ведучий	1	Просто розмови та допомога знайомому	1
Робітник служби довіри	1	Шкільний психолог	1
Хірург	1	Корекційний педагог	1
Таксист	1	Клінічний психолог	1
Конфліктолог	1	Політичний психолог	1
Медіатор	1	Сімейний психолог	1
Логопед	1	Дитячий психолог	1
Писатель	1	Практичний психолог	1
Філолог	1	Психотерапевт	1
Реабілітолог	1	Психіатр	1
Волонтер	1	Той, хто проводить різні тестування	1
Шахрай	1		
Товариш по вечірці	1		
Любитель послухати чужі трагедії	1		
Гадалка	1		
Криміналіст	1		
Дефектолог	1		
Соціологія	1		
Політолог	1		

Додаток И
Шкала Чеддока

Значення	Інтерпретація
від 0,1 до 0,3	дуже слабкий зв'язок
від 0,3 до 0,5	слабкий зв'язок
від 0,5 до 0,7	середній зв'язок
від 0,7 до 0,9	тісний зв'язок
від 0,9 до 1	дуже тісний зв'язок

Додаток К

Актуальна розповсюдженість зазначених при опитуванні марновірств серед студентів-психологів

Марновірство	Кількість віруючих
Чорна кішка - до нещастя	11
Засвідчена відсутність віри у марновірства	11
Нещастя при поверненні додому	3
Віра у зглаз та ритуали, спрямовані на його уникнення	3
Нещастя від розбитого дзеркала	2
Віра у щасливі та нещасливі числа	2
Тварини сидять на підвіконні - до невдачі (голуби, коти)	2
Присісти перед дорогою	1
Якщо дуже смієшся - будеш сильно плакати	1
"Шара, прийди"	1
Заборона на миття голови перед екзаменом	1
Нещастя від розсипаної солі	1
Заборона дивитися вночі у дзеркало	1
Обійти стовбур з різних боків - до сварки	1
Прикусити язика, коли сказав про щось погане	1

Додаток Л

Розповсюдженість зазначених при опитуванні марновірств серед студентів-психологів у минулому

Марновірство	Кількість віруючих
Чорна кішка	19
Засвідчена відсутність віри у марновірства	10
Подивитися у дзеркало, якщо повертаєшся додому	2
Невдача, якщо повертаєшся додому	2
Контакт із фекаліями на вулиці – до грошей	2
Монетка на щастя	1
Постукати по дереву, щоб відвести невдачу	1
Якщо дуже смієшся - будеш сильно плакати	1
Робити речі тричі	1
Обійти стовбур з різних боків - до сварки	1
Необхідність сплюнути через плече	1
Віра у щасливі та нещасливі числа	1
Тварини сидять на підвіконні - до невдачі (голуби, коти)	1
Не казати про важливі речі, щоб не наврочити	1
Баба із пустим ведром – до невдачі	1
Спотикнутися – до невдачі	1
Виносити сміття вечором – до втрати грошей	1
Негативне або позитивне значення певних символів уві сні	1

Додаток М

Актуальна розповсюдженість зазначених при опитуванні марновірств серед студентів із додатковим курсом навчання «Психологія»

Марновірство	Кількість віруючих
Засвідчена відсутність віри у марновірства	2
Чорна кішка – до невдачі	2
Виносити сміття вечором– до втрати грошей	2
Подивитися у дзеркало, якщо повертаєшся додому	2
Засвідчена відсутність віри у марновірства	2
Контакт із фекаліями на вулиці – до грошей	1
Червона нитка, що розірвалася на зап'ясті – до здійснення бажання	1
Необхідність сплюнути через плече	1
Не казати про важливі речі, щоб не наврочити	1
Заборона на прибирання вдома, коли рідна людина в довгій дорозі	1
Постукати по дереву, щоб не наврочити	1
Розсипана сіль – до невдачі	1
Заборона переходити люк з різних боків із людиною, з якою йдеш однією дорогою	1

Додаток Н

Розповсюдженість зазначених при опитуванні марновірств серед студентів із додатковим курсом навчання «Психологія» у минулому

Марновірство	Кількість віруючих
Чорна кішка – до невдачі	5
Засвідчена відсутність віри у марновірства	3
Постукати по дереву, щоб не наврочити	3
Заборона переходити люк з різних боків із людиною, з якою йдеш однією дорогою	1
Червона нитка, що розірвалася на зап'ясті – до здійснення бажання	1
Виносити сміття вечором – до втрати грошей	1
Не казати про важливі речі, щоб не наврочити	1
Необхідність сплюнути через плече	1
Розсипана сіль – до невдачі	1
Віра у щасливі та нещасливі числа	1

Додаток О**Актуальна розповсюдженість зазначених при опитуванні марновірств
серед студентів без додаткового курсу навчання «Психологія»**

Марновірство	Кількість віруючих
Засвідчена відсутність віри у марновірства	6
Розсипана сіль – до невдачі, сварки	1
Чорна кішка переходить дорогу – до невдачі	1
Побачити труп тварини – до невдачі	1
Подивитися у дзеркало, якщо повертаєшся додому	1

Додаток П

Розповсюдженість зазначених при опитуванні марновірств серед студентів без додаткового курсу навчання «Психологія» у минулому

Марновірство	Кількість віруючих
Чорна кішка переходить дорогу – до невдачі	3
Засвідчена відсутність віри у марновірства	2
Розсипана сіль – до невдачі, сварки	2
У багато яких/ в усі, які знав	2
Віра в Бога	1
Не пам'ятаю	1
Прикусити язика, коли кажеш щось погане	1
Постукати по дереву, щоб не наврочити	1
Предмет, що впав зі столу – до гостей	1

Додаток Р

Вік, з якого студенти почали вірити у марновірства

З якого віку ви почали вірити у марновірства?	Студенти-психологи	Студенти із додатковим профілем навчання «Психологія»	Студенти без додаткового профілю навчання «Психологія»
Глибоке/раннє дитинство	3	1	1
Дошкільний - Шкільний вік (дитинство)	18	5	8
Підлітковий вік	6	4	
Юнацький вік	2	1	
Не пам'ятаю	1		
Відсутність віри	7	2	2

Додаток С

Зазначені студентами причини появи в них марновірних вірувань.

Чому ви вірите у марновірства (або вірили) та дозволяєте (дозволяли) їм впливати на вашу поведінку та життя в цілому?	Студенти-психологи	Студенти із додатковим профілем навчання «Психологія»	Студенти без додаткового профілю навчання «Психологія»	Загальний показник розповсюдженості певної причини
Наслідування членам родини	1	1		2
Нав'язування членами родини	9	1	7	17
Нав'язування суспільством	1	1	1	3
Можливість отримувати радощі від життя та орієнтуватися в ньому	1			1
Неуточнена відповідь, труднощі у відповіді на це питання	6	4	1	11
Засвідчена відсутність віри у марновірства	10	3	1	14
Спрощення життя	1			1
Прийняття марновірств на віру	1			1
Отримання досвіду справдження марновірства	3	1		4
Так подобається	1	1		2
Страх невдач	1	1		2
Спроба виправдати невдачі	1			1